

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Кафедра географії
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Українське географічне товариство (м. Київ, м. Вінниця)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(з міжнародною участю)
“Етнокультурний туризм: теорія, практика,
перспективи розвитку”
30-31 травня 2023 року

Вінниця 2023

Затверджено до друку рішенням
вченої ради природничо-географічного факультету
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 9 від 18 травня 2023 року)

Редакційна колегія:

Денисик Г. І. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (відповідальний редактор); **Воловик В.М.** – доктор географічних наук, професор, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (заступник головного редактора); **Гудзевич А.В.** – доктор географічних наук, професор, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського; **Яцентюк Ю.В.** – доктор географічних наук, професор, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського; **Лаврик О.Д.** – доктор географічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка; **Браславська О.В.** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання УДПУ імені Павла Тичини; **Война І.М.** – кандидат географічних наук, доцент, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (секретар).

Етнокультурний туризм: теорія, практика, перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), м. Вінниця, 30-31 травня 2023 р. Вінниця, 2023. 74 с.

До збірника матеріалів конференції ввійшли доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр досліджень, пов'язаних з теоретичними та практичними питаннями сучасних проблем розвитку етнокультурного туризму у ХХІ сторіччі. Під час роботи конференції висвітлено такі питання: фундаментальні концепції етнокультурного туризму, його регіональні аспекти та сучасні напрями, а також перспективи розвитку.

Тексти доповідей друкуються в авторській редакції.

УДК 911.53

© Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського, 2023
© Кафедра географії, 2023

ОСНОВИ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ГЕОСАЙТИ ТА ЇХ РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ У ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Денисик Г.І.,

професор, завідувач кафедри географії

Денисик Б.Г.,

к.г.н., старший викладач кафедри географії,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Однією з актуальних проблем, яка цікавить географів туризму, є «як місця розвиваються як центри туризму?» Ця проблема стосується й центрів етнотуризму у селитебних ландшафтах. Вона не нова. Перебудова суспільної свідомості у XVIII-XIX сторіччях торкнулася не лише жителів прибережних районів, але й була суттєвою для глибинних селитебних (міських, містечкових, сільських) ландшафтів як нових об'єктів етнокультурних поглядів. Помітний розвиток етнокультурного туризму наприкінці XIX ст., був перерваний двома Світовими війнами і поступово почав відроджуватись, зокрема в Україні, лише з 90-х років XX ст. На початку XXI ст. етнотуризм активніше розвивається у структурі міських ландшафтів як детальніше пізнаних. Міський етнотуризм по різному став важливим інструментом для фізичної перебудови міського ландшафту, для економічного розвитку та створення робочих місць, для переосмислення міст та допомоги у створенні ідентичності у нових селитебних ландшафтах. Це стосується й значимості етнотуризму у реконструкції та розбудові містечкових і, частково поки що, сільських ландшафтів. Однак, вторгнення росіян в Україну знову перервало розвиток етнотуризму, в першу чергу, в селитебних ландшафтах. Безсумнівно, що після нашої перемоги зміняться правила гри у туристичних вподобаннях і напрямках не лише

вітчизняних, але й зарубіжних туристів, зокрема й щодо етнооб'єктів. Це буде стосуватися як розвитку безпосередньо етнотуризму, так і збереження й раціонального використання його ресурсів, послуг, підтримки, таких як усі види транспорту, житло тощо. Однак, постане й проблема збереження етнокультурних об'єктів і ландшафтних комплексів. Після перемоги їх стан буде різний. Відновити, зберегти і охороняти етнокультурні ландшафтні комплекси, що будуть активно використовувати в туристично-рекреаційній сфері, можливо і доцільно двома шляхами. Перший – включити їх у єдину систему культурної спадщини України; другий – визнати значимими об'єктами у національній екомережі. У будь-якому випадку, для кращого використання і збереження етнокультурних туристичних ландшафтних комплексів, їх необхідно формувати як геосайти – етнокультурний об'єкт з належною йому територією придатною для відповідного туристичного навантаження.

На окремі, найбільш вагомі й значимі етнокультурні ландшафтні комплекси туристично-рекреаційне навантаження зростатиме. Пропонуємо три варіанти до раціональної організації туристично-рекреаційної діяльності у прилеглих до етнокультурних геосайтів ландшафтах.

Варіант 1. Одним із найдоцільніших, а часто й єдиним способом захисту етнокультурних пам'яток, які необхідно зберегти від зовнішнього впливу, є створення в його околицях рекреаційних мікро- і макроосередків, спеціально пристосованих для різноманітних форм відпочинку людей. Зокрема, якщо необхідно «розвантажити» етнопарк, то у вигляді рекреаційного осередку може бути парк-дублер, або «буферний» парк (рис. 1а). Створення нового рекреаційного осередку, дасть можливість не лише передбачити, але й створити всі необхідні для рекреантів послуги, яких часто не вистачає або не має на території етнокультурного ландшафту.

Варіант 2. Обстеження етноландшафтів Середнього Побужжя показує, що в реальності рідко зустрічаються ситуації, коли безпосередньо біля пам'ятки є велика за площею вільна територія, де можна створити необхідний допоміжний осередок. У такому випадку рекреаційні осередки доцільно

формувати у найближчих околицях парку або етнокультурного ландшафту, охоплюючи їх по периметру своєрідним кільцем (рис. 1 б). Як наслідок, рекреанти, що надають перевагу активним формам відпочинку, залишаються у створених для них рекреаційних осередках, а базову, етнозону заповідного ландшафтного комплексу, відвідають лише частина рекреантів, що зацікавлена в огляді пам'ятки, або просто хочуть прогулятися.

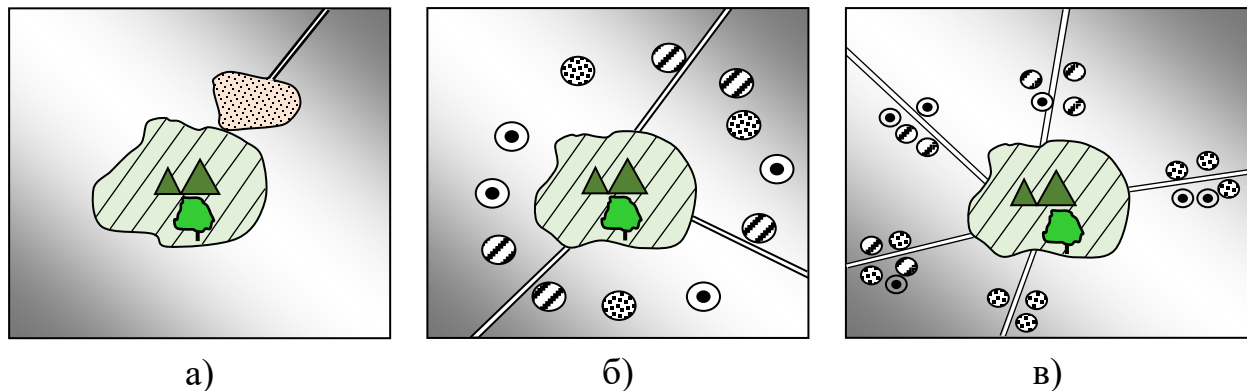

Рис. 1 Варіанти розбудови рекреаційних мікроосередків для зменшення рекреаційного навантаження та збереження етнокультурних ландшафтів

а) спеціалізований; б) кільцевий; в) зірчастий;

Варіант 3. У процесі дослідження формування сучасних рекреаційних ландшафтів Середнього Побужжя, часто зустрічались етнокультурні ландшафти «затиснуті» міською або містечковою забудовою. Біля них не має вільних ділянок для розбудови допоміжних рекреаційних осередків. У таких випадках, найбільш раціональним є проведення реконструкції навколишньої забудови з метою створення низки спеціалізованих рекреаційних мікроосередків різного призначення (спортмайданчики, дитячі та ігрові майданчики, зупинки для автобусів, міні-базари). Якщо їх розмістити на основних шляхах руху рекреантів до етнокультурного об'єкту (пам'ятки), вони виконують роль «фільтра», як і кільцеві схеми (рис. 1в). Цей варіант розміщення рекреаційних мікроосередків можна назвати «зірчастим» [3].

На Вінниччині є пам'ятки, що розташовані далеко від містечка, або відносно недалеко, однак у важкодоступних для масового відвідування рекреантами місцях. Часто вони занедбані і руйнуються не від надмірних рекреаційних навантажень, а від запущеності й відсутності коштів на благоустрій. Коли вони стають об'єктами масового туризму, то виникають ті ж проблеми, що й у містечкових пам'яток, лише у деяких інших формах.

Важливо також зазначити, що негативні наслідки стихійного масового використання етнокультурних ландшафтних пам'яток проявляються не лише у їх частковому руйнуванні. Значно гірше, коли наслідки масової рекреації або туризму призводять до зміни композиційної єдності ландшафту (яка і робить його пам'яткою, що заслуговує збереження), а це в свою чергу може призвести до зміни стану або типу ландшафтів. Зокрема, етнокультурний ландшафт поступово може перетворитися в етнокультурно-дигресійний. До занепаду рекреаційної значимості етнопам'яток ландшафтної архітектури або й рекреаційного ландшафту може призвести й необґрунтоване розташування об'єктів сфери обслуговування (дигресійних рекреаційних мікроосередків), будівлі використання яких поступово «затіняють» ландшафтно-архітектурну пам'ятку.

Список використаних джерел

1. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування: монографія. Вінниця. ТОВ «Вінницька міська друкарня». 2013. 464 с.
2. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина II. Регіональне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця. Вінницька обласна друкарня. 2015. 332 с.
3. Дмитрук О.Ю., Денисик Б.Г. Рекреаційні осередки та геоекотони Середнього Побужжя: монографія. Вінниця. ТОВ «ТВОРИ». 2019. 204 с.
4. Основи пам'яткознавства / Під заг. ред.: Гріффена Л.О., Титової О.М. Київ. Центр пам'яткознавства НАН України. 2012. 380 с.

НЕМАТЕРІАЛЬНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ

Бейдик О.О.,

доктор географічних наук, професор,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Вступ. За майже 15 місяців, які пройшли з дня неспровокованого вторгнення Росії на територію України, й економіка, і соціальна сфера нашої держави зазнали непоправних втрат. За метафоричним висловом Н. Талеба в Україну прилетів не один, а ціла зграя «чорних лебедів» [5]. За понад рік протистояння двох країн суттєвих збитків зазнали всі елементи національного базису і надбудови, а в межах останньої – і національний туризм. Особливо відчутної руйнації зазнало культурне середовище – кількість знищених музеїв, театрів, бібліотек та інших культурно-просвітницьких закладів обчислюється тисячами (рис. 1, табл. 1).

Природно, що в цій ситуації мають бути сформовані нові змісти, реалізовані нові підходи та концепції щодо розвитку повоєнного туризму, розроблені нові історико-патріотичні маршрути. Одним із таких змістів є поглиблення та розширення ресурсного тіла етнографічного туризму та низки його відгалужень. Алгоритм викладу матеріалу має вигляд логічного ланцюжка: теоретичне і практичне підґрунтя → сутність формату → стан та перспективи предмет-об'єктної складової → положення та висновки.

Теорії та практиці етнографічного туризму, різноманітним аспектам його прояву, структури і перспективам розвитку присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали конференцій, законодавчі акти [1–4, 6–7]. Підґрунтям до написання тез слугували як названі вище джерела, так і участь автора в розробці, впровадженні, проходженні етнокультурних маршрутів Україною, Європою, світом [2, 3]. Серед зарубіжних локацій етнотуризму, – об'єктів Світової нематеріальної

спадщини ЮНЕСКО, які були предметом наших безпосередніх контактів та описів, наведемо наступні: піраміди із людей (кастелі, башти із людей) у Каталонії (Іспанія); Королівський балет Камбоджі; культурний простір площі Джамаа-ель-Фна в Марракеш і музика гнауа (Марокко); хода за участі гігантських ляльок у Бельгії (Брюссель, Мехелен); кінний промисел креветок в Остдбойнкерці (Бельгія). Крім того, предметами наших описів були і унікальні елементи інших зарубіжних етнокультурних маршрутів – поселення бедуїнів у Тунісі та Марокко, даяків у Малайзії (аборигени о. Калімантан).

Рис. 1. Втрати в культурній інфраструктурі регіонів України внаслідок збройної агресії Росії (М. Кулинич, Міністерство культури та інформаційної політики України) (станом на 01.03.2023)

Предмет-об'єктною сутністю та *метою* публікації є фрагментарна характеристика об'єктів національної та світової спадщини України, поглиблення та розширення уявлень про цей унікальний туристський сегмент, який позиціонується як певна опція компенсації тих ресурсно-рекреаційних

втрат, які завдала війна й Україні, й українському туризму.

Таблиця 1

Кількість постраждалих об'єктів культурної інфраструктури України

Об'єкти культурної інфраструктури	Кількість постраждалих об'єктів		
	загалом	у тому числі	
		пошкоджених	зруйнованих
клубні заклади	603	365	238
бібліотеки	479	321	158
музеї та галереї	69	44	25
філармонії, театри, кінотеатри	22	12	10
заклади мистецької освіти	98	56	42
Разом в Україні	1271	798	473

Основна частина. Нижче наше бачення часткового розкриття означеної сутності віддзеркалюють кілька конструктів – табличних, картосхематичних, вербальних (табл. 2, рис. 2). Український «вимір» нематеріальної культурної спадщини складається з 5 об'єктів, визнаних ЮНЕСКО, і 68 номінацій національного рівня (2023 р.). Найбільш важливі з останніх наведені в таблиці 2, яка, крім того, містить об'єкти Світової спадщини та ряд відповідних пропозицій.

Таблиця 2

Актуальні та потенційні об'єкти нематеріальної національної та світової спадщини ЮНЕСКО (український вимір, в порядку обговорення)

№ з/п	Назва об'єкту	Статус об'єкту*, рік	Опис об'єкту
1	2	3	4
1	Традиція Косівської мальованої кераміки (Івано-Франківська обл.)	н/п, 2012; ЮНЕСКО, 2019	унікальне явище в народній творчості гуцулів (XVIII ст.), що відображає їх життя, побут, біблійні сюжети, зображення святих, церков і дзвіниць
2	Традиція Кролевецького переборного ткацтва (Сумська обл.)	н/п, 2012	мистецькі вироби українців північно-східного Полісся, орнамент яких складається із ромбів, трикутників, прямокутників, квітів, птахів
3	Опішнянська кераміка (Полтавська обл.)	н/п, 2012	втління тисячолітніх знань про використання глиняних виробів у побуті й обрядовій практиці, уособлення естетичних і художніх уявлень українців,

			класика українського гончарства
4	Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX–XXI століть (Дніпропетровська обл.)	н/п, 2012; ЮНЕСКО, 2013	унікальністю розпису є рослинний, квітковий орнамент; широко застосовуються мотиви садових, лугових квітів, ягід, фігури тварин
5	Козацькі пісні Дніпропетровщини (Дніпропетровська обл.)	н/п, 2015; ЮНЕСКО, 2016	змальовуються козацькі походи, козацькі ватажки, стосунки між козаком і дівчиною; пісні виконуються без супроводу музичних інструментів, гуртом
6	Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області	н/п, 2017	охоплює практично весь жанровий спектр українських народних пісень: колядки, щедрівки, веснянки, купальські, жнивні, весільні, колискові, пісні про кохання
7	Технологія виконання вишивки «білим по білому» Решетилівського району Полтавської області	н/п, 2017	поєднання в одному виробі 5–7 різноманітних технік; при вишиванні біллю утворюється малюнок високого рельєфу зі світло-тіньовим ефектом
8	Традиція рослинного килимарства селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області	н/п, 2018	особливістю килимарства є принцип побудови орнаменту з мальовничим вирішенням тла; композиційні мотиви перегукуються з архаїкою прадавніх селянських килимів; у «панських» килимах переважає пишна орнаментация рослинних і анімалістичних форм
9	Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (АР Крим)	н/п, 2018; ЮНЕСКО, 2021	поєднання різних елементів орьнек дозволяє «озвучити» різні історичні події; орьнек складається з різних елементів рослинного і геометричного характеру та має символічний, а не реалістичний характер зображення
10	Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки (Вінницька обл.)	н/п, 2018	композиції комбінуються з рослинно-подібних і декоративних деталей; основні мотиви розпису – «вилоги», «косички», «виноград», «барвінок», «деревце» на мисках, глечиках, вазах, куманцях

11	Бортництво (Чернігівська, Полтавська, Дніпропетровська обл. та ін.)	н/п, 2018	традиційний промисел, старовинна форма лісового бджільництва; перші бортники діставали мед диких бджіл, випалюючи або викурюючи димом рій у дуплах дерев
12	Традиція гуцульської писанки	н/п, 2018	традиційно писанки пишуть на шкаралупі сирого повного яйця жінки й дівчата у Великий піст; орнамент наносять писачком з розтопленим бджолиним воском; переважають яскраві жовто-оранжеві, червоні барви з вкрапленням зеленого кольору на чорному тлі; кожне село Гуцульщині має локальні художньо-стильові особливості, кольорову гаму, різні варіанти поділу писанки на орнаментальні площини
13	Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом) – досвід караїмів Мелітополя (Запорізька обл.)	н/п, 2018	особливості караїмської кухні – поєднання різних видів баранини з тістом; м'ясо повинно бути рубленим, а для приготування тіста використовується курдючний жир; пиріжки печуть на вогнищі (тандурі), зверху накривають казаном, на який засипають вугілля
14	Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області	н/п, 2018	історія обряду сягає дохристиянських часів, а дійство приурочене до літнього сонцестояння; головний святковий об'єкт – Куст (вбрана у гілля молода дівчина) – уособлювала душі померлих, які в період Трійці нібито з'являлись у нашому світі; Куста гарантувало родинне і господарське благополуччя на цілий рік
15	Культура приготування українського борщу	ЮНЕСКО, 2022	одна з найпопулярніших страв України – борщ – включає три різновиди: 1) червоний (з капустою, буряком, морквою, петрушкою); 2) щавлевий, зелений або весняний (з молодим щавлем, кропивою, лободою, листям городнього буряка); 3) холодний (готували влітку, борщ містив буряк, квас, сироватку, зелень)
16	Фестиваль «Черешнево» у м. Мелітополь (Запорізька обл.)	проп. до н/п	організовується упродовж понад 10 років як такий, що популяризує Мелітополь як черешневу столицю України; яскрава хода учасників у «черешневих» костюмах на параді, конкурси,

			демонстрація ексклюзивних напоїв і страв
17	Сходження на гірські вершини Українських Карпат	проп. до н/п	традиції (техніка, логістика, безпека) сходження на гірські вершини Українських Карпат (Говерла, Петрос, Бребенескул, Гутин Томнатик та ін.)
18	Свято Купала	проп. до н/п	одне з давніх, дохристиянських свят східних слов'ян, традиційне старослов'янське свято (припадає на ніч 7 липня); квінтесенцією свята є очищення за допомогою вогню та води – давня форма магічних дій; здавна святкували по всій Україні, з певними відмінностями по регіонах
19	Танець «Український гопак»	проп. до н/п	традиційний плясовий український народний танець запорозького походження з елементами хореографічної імпровізації чоловіків (карколомні стрибки, присядки, обертання й інші віртуозні танцювальні рухи); виник у побуті Війська Запорозького

* Статус об'єкту:

ЮНЕСКО – нематеріальна культурна світова спадщина;

н/п – національний перелік;

проп. – пропозиція

Певний етнокультурний зміст віддзеркалює картосхема (рис. 2), на якій в порядку обговорення представлені елементи гастрономічного туризму та «смакові асоціації» країни в розрізі її регіонів.

Висновки, положення та пропозиції:

- об'єкти етнографічного та етнокультурного туризму є своєрідними реперами і маяками ресурсно-рекреаційної «тканини» будь-якої країни, які випромінюють світло її духу, національної історії та культури;
- в сучасні часи глобалізму та ультраглобалізму, незважаючи на позитивну динаміку чисельності ідентифікованих локацій етнографічного туризму, зростання кількості об'єктів нематеріальної спадщини, їхні шанси на виживання невпинно зменшуються;

Рис. 2 Регіони України у вимірі смакових асоціацій

Смакові асоціації регіонів України (пояснення до рис. 2)

АР Крим	— кримське вино	Миколаївська обл.	— кавуни
Вінницька обл.	— горілка «Nemiroff»	Одеська обл.	— креветки
Волинська обл.	— білі гриби	Полтавська обл.	— галушки
Дніпропетровська обл.	— житній хліб	Рівненська обл.	— солоні огірки
Донецька обл.	— запах вугілля	Сумська обл.	— борошно
Житомирська обл.	— пиво «Жигулівське»	Тернопільська обл.	— стигла вишня
Закарпатська обл.	— бринза	Харківська обл.	— молочні продукти
Запорізька обл.	— вареники	Херсонська обл.	— помідори
Івано-Франківська обл.	— твердий сир	Хмельницька обл.	— пироги
Київська обл.	— торт «Київський»	Черкаська обл.	— картопля
Кіровоградська обл.	— сосиски «Ятрань»	Чернівецька обл.	— лісові ягоди
Луганська обл.	— кукурудза	Чернігівська обл.	— ліщина
Львівська обл.	— кава		

- розширення списку номінантів на статус об'єкту нематеріальної та матеріальної національної та світової спадщини розглядається як опція часткової компенсації в повоєнний період ресурсно-туристських втрат України;
- систематизовано актуальні та потенційні об'єкти нематеріальної національної та світової спадщини ЮНЕСКО (фрагментарно, український вимір, в порядку обговорення пропозицій);
- фрагментарну систематизацію об'єктів етнокультурного туризму віддзеркалюють картосхематичні та табличні елементи поданого матеріалу.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини на 2004–2008 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.12.2004 № 1732 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – т. 1. – С. 258, ст. 3442.
2. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України : навч. посіб. / О.О. Бейдик. – [3-є вид. перероб. та допов.]. – К. : Альтерпрес, 2011. – 462 с.
3. Бейдик О.О. Унікальна Україна: географія та ресурси туризму : навч. посіб. / О.О. Бейдик, Н.О. Новосад. – К. : Альтерпрес, 2013. – 572 с.
4. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / К.А. Поливач / наук. ред. Л.Г. Руденко. – К. : Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.
5. Талєб Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. – М. : КоЛибри, 2021. – 736 с.
6. Тандом Апарна. Спадщина у небезпеці. Екстрена евакуація культурних цінностей : посіб. / пер. з англ. І. Пошивайла. – К. : Національний музей Революції Гідності, 2022. – 56 с.
7. Торушанко В. Культурологічні аспекти / В. Торушанко // Україна: географія цілей та можливостей : зб. наук. праць. – Ніжин : М.М. Лисенко, 2012. – Т. II. – С. 294–296.

ВСЕСВІТНЯ СПАДЩИНА У ПОДОРОЖАХ ПАЛОМНИКІВ

Воловик В.М., д.г.н., професор,

Война І.М., к.г.н., доцент,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Священні та світські подорожі, здається, займають протилежні кінці спектру мобільності: у той час як перше, особливо паломництво, часто сприймається як «серйозна» подорож до надзвичайних місць призначення [3]. Місця паломництва можна вважати місцями трансцендентності, де космологічна досконалість сакрального «вривається» в хаос звичного життя. У багатьох випадках самі паломники часто зауважують, що їхня форма відвідування є антитуристична практика та антитеза масового туризму [2]. Проте обидва типи туризму надихають мандрівників. Причому паломництво, як одна з найдавніших і найважливіших форм людської мобільності в історії, іноді переміщує мільйони осіб для участі у священних ритуалах. Місця спадщини є основними напрямками для таких туристів, оскільки вони об'єднують членів у часі та просторі. Приблизно чверть із понад тисячі унікальних культурних та природних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО визначені через їхню духовну чи релігійну цінність, і багато з оригінальних об'єктів у Списку всесвітньої спадщини вже були добре відомими місцями паломництва в Європі та Азії [6].

Таким чином, об'єкти Всесвітньої спадщини займають лімінальне розташування між полярностями об'єктів паломництва та туризму: це надзвичайні та гіпервалоризовані місця, які часто набувають священного вигляду (у дискурсі, якщо не на практиці). Відповідна динаміка формує певні проблеми для ідентифікації, збереження та використання священних об'єктів Всесвітньої спадщини, особливо тому, що різні зацікавлені сторони наповнюють їх різними значеннями та беруть участь у якісно різних формах взаємодії, включаючи локальні релігійні практики, масове паломництво до священних центрів релігії, особисте відвідування для здійснення сакральних ритуалів, освітні подорожі, місіонерська

робота та культурний туризм. Тому дослідникам духовних і релігійних подорожей стає обов'язком зрозуміти процеси, цілі, групи зацікавлених сторін і часто суперечливі значення об'єктів Всесвітньої спадщини.

Згідно з даними ЮНЕСКО, приблизно 20% об'єктів Світового списку Світової спадщини мають певний релігійний чи духовний зв'язок. Однак часто це досить безплідна спроба остаточно виокремити компоненти, оскільки саме поняття сакрального є рухливим, мінливим і «неоднозначним» [4]. Змінюючись від групи до групи і навіть окремої людини, сакральні місця з часом набувають і втрачають свою релігійну важливість і не обов'язково потребують «авторизації» релігійного керівництва, щоб бути місцем для подорожі паломника. Крім того, не всі культури сприймають релігію окремо від повсякденного життя або навіть окремо від довкілля. Таким чином, не всі сакральні місця відповідають західним уявленням про монументальність. Нарешті, об'єкти Всесвітньої спадщини загалом можуть стати місця паломництва, навіть якщо вони не визначені як духовні чи релігійні за своїм генезисом.

Тим не менш, об'єкти, які чітко визнані ЮНЕСКО за їхні духовні чи релігійні якості, найчастіше підпадають під перші критерії, зарезервовані для культурних об'єктів. Найчастіше використовують критерій і («шедевр творчого генія»), частково завдяки спонуканню багатьох суспільств створювати монументальні релігійні споруди, які витримали випробування часом, такі як великі католицькі та православні собори Європи; вигадливі різьблені індуїстські, джайнські, синтоїстські та буддистські храми Азії; мечеті Середньої Азії; доколумбійські храми-цитаделі майя, ацтеків та інків в Латинській Америці; стародавні петрогліфи в Африці [6].

Ще одна проблема з визначенням духовної природи об'єктів Всесвітньої спадщини полягає в тому, що багато культур не розрізняють священне та світське. «Релігія» сама по собі є західною конструкцією, яка була розроблена переважно у колоніальну епоху, щоб зрозуміти пам'ятні місця та духовні практики у цих регіонах.

Унікальні форми рельєфу часто мають велику духовну цінність для багатьох паломників сьогодні і традиційно були місцями культу для різних культур упродовж

історичного періоду. ЮНЕСКО має більше труднощів із застосуванням останніх чотирьох критеріїв, розроблених для «природних» об'єктів, до священних місць. Дійсно, критерії, що стосуються природних об'єктів, ґрунтуються на матеріальності довкілля, наприклад, екоморфних особливостях, «червонокнижній» біоті або естетично унікальних ландшафтах і до них не входять нематеріальні якості. Швидше, вони поєднані з одним або кількома культурними критеріями як «змішане» місце, що розкриває як людський, так і природний взаємозв'язок.

Напевно, часто важко визначити культурні та духовні якості місця, яке в першу чергу цінується за його природний ландшафт. Наприклад, коли Австралія подала свою номінаційну групу, вона навела аргумент – підтверджений археологічними доказами – що природний ландшафт Тасманії був важливою культурною та духовною особливістю для груп аборигенів. МСОП досить позитивно оцінив його природні якості, але ICOMOS (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць) не зробила того ж для його нематеріальної культурної спадщини. У своїй первинній оцінці експерти визнали докази зміни землекористування аборигенами, але вони «самі по собі не є достатньою підставою для внесення цієї культурної цінності до Списку всесвітньої спадщини, але просто є новими позитивними доказами, які доповнюють уже сприятливий звіт МСОП» [6]. Згодом ICOMOS ще двічі переоцінила це місце, але продовжувала залишатися скептичною і закликала менеджерів проконсультуватися з місцевою владою аборигенів Тасманії для формування документації. Тим не менш, згодом ЮНЕСКО включило його до кількох культурних категорій, що свідчить про визнання комітетом того, що багатьом корінним групам важко відобразити нематеріальні духовні практики минулого у матеріальному середовищі.

Хоча майже 300 об'єктів Всесвітньої спадщини офіційно класифікуються як релігійні / духовні об'єкти, це важкий процес, який постійно розвивається, щоб адекватно представити повноту сакральних місць і пов'язаних з ними паломницьких шляхів. З одного боку, Конвенцію про всесвітню спадщину критикували за її вроджену політичну структуру, а також за її європоцентричний характер, особливо через те, як вона дихотомізує священне / світське, природне /

культурне, релігійне / духовне та матеріальне / нематеріальне [1]. З іншого боку, багато найважливіших і найбільш відвідуваних місць паломництва були виключені зі Списку. Іноді це пов'язано з політичними проблемами, наприклад, у Варанасі в Індії; або від конфліктів і війни (Кербелі, Ірак), священному центрі мусульман-шиїтів; або через відсутність інтересу чи стимулу з боку національної держави, наприклад, у випадку з Меккою та Медіною у Саудівській Аравії; або через відсутність волі з боку релігійної громади, як у випадку зі священними синтоїстськими святилищами Ісе в Японії.

Незважаючи на те, що ЮНЕСКО визнає важливість відвідування цих сакральних місць (як через паломництво, так і через міжнародний туризм), воно історично створило ці практики як виклики збереження, а не можливості. Ці можливості можуть включати економічний розвиток, хоча це не потрібно сприймати як належне, але також і більш нематеріальні аспекти добробуту, такі як розширення можливостей і підвищення їх цінності. Дійсно, оскільки паломництво та релігійні подорожі є однією з найдавніших форм мобільності у світі, вони сформували людей, місця та саме середовище. Таким чином, об'єкти «живої» релігійної та духовної спадщини дійсно є найдавнішими територіями, що підпадають під охорону, і, на думку ЮНЕСКО, якщо їх використати належним чином, вони можуть сприяти мирному співіснуванню через збереження культурного та природного різноманіття [6].

Проте в рамках проекту ЮНЕСКО продовжують залишатися проблеми, і священні місця створюють одні з найбільших перешкод. Через політичну природу та структуру процесу Всесвітньої спадщини корінні та релігійні громади можуть бути маргіналізовані, ігноровані або відчувати, що вони можуть втратити більше, ніж отримати.

Нарешті, сакральні місця є одними з найбільш суперечливих місць у світі – надзначучі ландшафти, які є наріжним каменем політики ідентичності. З одного боку, кілька груп можуть конкурувати за контроль над одним і тим же місцем, наприклад, Єрусалимом, Ангкором, Варанасі, а з іншого боку, їхній високоцінний статус робить їх вразливими для грабежів та інших руйнівних

сил, які не тільки впроваджують насильство на власність, а також на ті громади, які претендують на неї.

Тим не менш, сакральні місця Всесвітньої спадщини надихають мільйони паломників щороку, багато з яких відвідують їх з культурних чи історичних причин. Подібним чином, історичні об'єкти Всесвітньої спадщини, не включені з духовних міркувань, все ж можуть бути сакралізовані туристами, будучи надзвичайними місцями «світського паломництва» [5]. Це є свідченням ефективності Програми всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ціннісних уявлень, які вона проголошує, і її здатності адаптуватися до змін чутливості та геополітичних викликів, навіть якщо її кінцева мета зміцнення миру залишається недосяжною.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування: [монографія]. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. 464 с.
2. Di Giovine M. A. (2021). Between tourism and anti-tourism: Ethics and the study abroad experience. Lanham: Lexington Books.
3. Di Giovine M. A., Choe J. (2020). Pilgrimage beyond the Officially Sacred. London: Routledge.
4. Hobart A., Zarcone T. (2017). Pilgrimage and Ambiguity. Canon Pyon: Sean Kingston Publishing.
5. Margry P. J. (2008). Secular pilgrimage: A contradiction in terms? Amsterdam: Amsterdam University Press.
6. The Routledge Handbook of Religious and Spiritual Tourism (2022). Edited by Daniel H. Olsen and Dallen J. Timothy. New York: Routledge.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

ОБ'ЄКТИ ІСТОРИКО-ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВИЖНИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Бучко Ж. І.,

доктор географічних наук, доцент,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вижницька міська територіальна громада Вижницького району Чернівецької області утворена в 2016 р. і включає 10 населених пунктів: м. Вижниця, села Багна, Виженка, Іспас, Кибаки, Майдан, Мілієве, Середній Майдан, Черешенька, Чорногузи. Інфраструктура Вижницької територіальної громади добре розвинена, зокрема в плані організації туризму й рекреації. Цьому сприяє різноманіття об'єктів природної та культурної спадщини, з-поміж останніх зокрема найбільш відомими є історичні та етнокультурні пам'ятки.

Для використання в історико-етнокультурному туризмі виділимо такі категорії об'єктів: пам'ятки громадської архітектури; музеї, зокрема будинки-музеї; релігійні об'єкти; фестивалі та традиційні свята; центри народних промислів; місця національної кухні; пам'ятники [4].

Пам'ятки громадської архітектури сконцентровані переважно в м. Вижниця. До них відносяться Вижницька ратуша (будинок міської ради, початку ХХ ст.), головна синагога (районний будинок народної творчості та дозвілля), Будинок дитячої та юнацької творчості (колишнє кабаре), вокзал станції Вижниця (приміщення австрійських часів). У Вижниці розміщено також найбільше пам'ятників: Тарасові Шевченку, Лук'яну Кобилиці, Юрію Федьковичу, Назарію Яремчуку.

Вижниця – давній і відомий центр декоративного мистецтва Північної Буковини. Традиційно тут склалася школа різьбярства, токарства й металевої

орнаментики та розвивалися народні художні промисли – різьблення, обробка металу, килимарство. 15 жовтня 1905 р. з дозволу Міністерства освіти та культів Австро-Угорщини за рішенням Буковинського парламенту розпочався навчальний процес у новоствореній україномовній мистецькій школі, що називалася «Крайова школа різьбярства, токарства та металевої орнаментики».

У 2004 р. на базі навчально-матеріальної бази коледжу організовано факультет «Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво» у м. Вижниця Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Вижницький коледж декоративно-прикладного мистецтва імені Василя Шкрібляка – сучасний мистецький навчальний заклад України. В коледжі навчається понад 400 студентів за 2 спеціальностями та 7 спеціалізаціями: художня обробка дерева, художня обробка металу, ковальська справа, художнє ткацтво, художня вишивка, моделювання та конструювання одягу, дизайн середовища, образотворче та прикладне мистецтво. Понад 100 років коледж є діючим осередком народних промислів краю. На його базі відбуваються конференції, пленери, фестивалі та свята. У коледжі можна відвідати майстер-класи у знаних митців регіону.

З функціонуванням коледжу та традицій декоративно-вжиткового мистецтва Вижниччини пов'язана історія двох музеїв. Найвідомішим та найпопулярнішим у туристів є Музей декоративно-прикладного мистецтва ім. Василя Шкрібляка. У приміщенні площею 180 м² зберігається близько 20 тисяч експонатів, виготовлених випускниками та викладачами коледжу за десятиліття існування учбового закладу. Представлена витончена традиційна гуцульська техніка різьби по дереву, ковки металу, вишивки, мережки, ткацтва і обробки шкіри, малюнки учнів і викладачів багатьох років від заснування у 1905 році крайової школи різьбярства, токарства й металевої орнаментики до вивершення талантом майстрів у сучасні декоративно-ужиткові мистецькі шедеври. Інший музей (Старожитностей та етнографії Буковинської Гуцульщини) створено не так давно, але він себе зарекомендував як привабливий осередок зібрання колекції старовини. На базі музею доброю практикою є проведення

етнографічних майстер-класів.

Найвідомішим в регіоні меморіальним музеєм-садибою є музей Народного артиста України Назарія Яремчука на західній околиці м. Вижниця. Музей створено в батьківському домі, де пройшли дитинство і юність Н. Яремчука, його сестрою Катериною, і, названий нею на честь однієї з найвідоміших пісень співака — «Смерекова хата». У музеї можна побачити сімейні реліквії родини Яремчуків, меблі, фотографії та особисті листи видатного співака, журнальні та газетні статті, зібрані друзями, однокурсниками, вчителями та музикантами, які розповідають про життєвий шлях ушлявленого співака. Відвідувачам буде цікаво оглянути його вишиванки, сценічні костюми та святкову сорочку, вишиту маминою рукою старовинною технікою низинки.

Ім'я Назарія Яремчука носить Вижницька школа-інтернат, де навчався майбутній співак, у 1996 р. там створено Вижницький історичний музей ім. Н. Яремчука. У приміщенні школи-інтернату є можливість оглянути меморіальну музейну експозицію співака. У двох кімнатах музею зібрані зразки гуцульського святкового одягу, скляних, вишитих та шкіряних прикрас, ужиткових тканин. Вдало відтворено соціально-етнографічне середовище, яке формувало щедрість Назарової української душі, традиційну з прадіда-діда залюбленість народу в красу природи. Тут же – сценічний одяг співака, родинні фотографії, афіші концертів, прижиттєві платівки-гіганти, касети, диски записаних пісень у виконанні Назарія Яремчука, соліста легендарного вокально-інструментального ансамблю «Смерічка». На території садиби встановлено пам'ятник Назарію Яремчуку.

Інші музеї - світлиця заслуженого майстра народної творчості України Олени Гасюк (м. Вижниця), літературна світлиця-музей поета Дмитра Загула (с. Мілієве), музейний комплекс загальноосвітньої школи I-III ступенів імені Миколи Марфієвича (с. Іспас).

З-поміж сакрально-релігійних об'єктів, які цікавлять туристів, найбільшу цінність становлять дерев'яні храми, яких на території регіону налічується 8 [2]. Найдавнішою є церква Івана Сучавського в с. Виженка. Складається з дерев'яної церкви та побудованої водночас з нею цегляної дзвіниці. Це один з найяскравіших

зразків буковинського дерев'яного храму перехідного типу від хатнього до одноверхого. Пам'ятка, яку зведено 1792 р., залишилася практично незмінною, за винятком невеликої рубленої ризниці, прибудованої до південної стіни вівтаря наприкінці ХІХ ст., а також каркасного притвору прямокутної в плані форми, влаштованого в 1-й половині ХХ ст. на захід від бабинця. У 1970 р. проведено комплексну реставрацію споруди, що не лише сприяло відновленню первісного вигляду пам'ятки, але й підвищило рівень її цілісності та завершеності [3].

У центрі Виженки знаходиться ще одна святиня - дерев'яна трикупольна церква Св. Миколая (1925 р.). Проте, значно відомішою за цю церкву є вкрита гонтом капличка, що знаходиться поруч. Зведена в першій половині ХІХ ст., вона примітна своїми написами на передній стіні про важке життя під панщиною у 1820 р., голод і холеру 1866 року.

Дерев'яні храми також збереглися й використовуються за призначенням у м. Вижниця (Св. Дмитрія, 1883 р.), селах Багна (Св. Параскеви, 1867 р.), Іспас (Вознесіння Господнього, 1876 р.), Майдан (Св. Дмитрія, 1879 р.), Мілієве (Св. Параскеви, 1855 р.), Черешенька (Св. Миколая, 1905 р.). Дерев'яні церкви, що розташовані на території Вижницької територіальної громади, відрізняються часовим, архітектурним та композиційним різноманіттям, що дає можливість їх використання для пізнавального туризму та створення екскурсійних маршрутів.

Вижницька територіальна громада є відомим в Україні місцем проведення традиційних свят та фестивалів. У Вижниці 4 рази відбувався Міжнародний гуцульський фестиваль (1992, 2003, 2009, 2019 р.р.). У 1996 році у Вижниці започатковано Перший фестиваль української народної пісні імені народного артиста України Н. Яремчука. Відомі й цікаві туристам свята й фестивалі: «День міста Вижниця», «Найбільша коляда в найменшому місті», «Зима в Карпатах», «Перлина Черемошу», «Зачарований легінь», «Джерело любові» (м.Вижниця), «Небилиці в Багні» (с. Багна), «Калинові обереги» (с.Іспас).

З фестивалями та святами тісно пов'язані гастрономічні традиції. Як центри місцевої традиційної кухні позиціонуються ресторани «Купальська ніч» у м. Вижниця та «Червона Рута» на перевалі Німчич.

Останніх кілька років на території Вижницької громади функціонує музей живої гуцульської поживи в с. Багна. Музей створила власниця етносадиби «Заманушка» Наталія Вятковська. Крім традиційної гуцульської їжі, вона готує і сучасні страви. Туристам пропонується майстер-клас з приготування кулеші, грибної юшки, голубців.

Історико-етнокультурні об'єкти Вижницької територіальної громади є основою розвитку пізнавального, сакрального, етнокультурного, подієвого та гастрономічного видів рекреаційно-туристичної діяльності, а в поєднанні з об'єктами природної спадщини дають можливість диверсифікувати види туризму відповідно до сучасних потреб та смаків споживачів туристичних послуг.

Список використаних джерел

1. Бузинський М. Д., Никирса М. Д., Коржик В. П., Бучко Ж. І. Барвиста Буковина. Горизонти цільового туризму. Чернівці: Прут, 2009. 152 с.
2. Бучко Ж. Дерев'яні храми Вижницької територіальної громади як об'єкти пізнавального туризму // Сакральне та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 квітня 2023 р.). К.:ТОВ «Геопринт», 2023. С. 165-169.
3. Бучко Ж. І. Маршрут активного туризму «Історико-етнокультурна спадщина Вижничини» // Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах війни : збірник праць Міжнародного науково-практичного форуму (м. Львів, 19–21 квітня 2023 р.) / [відп. ред.:проф. О. І. Мороз]. Львів: «Камула», 2023. С. 228-234.
4. Бучко Ж. Проблеми реалізації історико-етнографічного туризму на транскордонній території Буковини // Екологічні та соціально-економічні аспекти розвитку прикордонних територій Марамощини. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (2-4 вересня 2016 р., Рахів). Хмельницький: ФОП Петришин, 2016. С. 30-34.
5. Лесик А., Бучко Ж. Фестивалі Карпатського регіону як чинник туристичної привабливості // Проблеми розвитку депресивних регіонів: Мат. міжнар. конф. Ніжин: Аспект-поліграф, 2007. С. 174-177.

ГЕОГРАФІЧНО-ТУРИСТИЧНІ АТРАКЦІЇ САДОВО-ПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

Кравцова І.В.,

кандидат географічних наук, доцент,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Особливою функціональною групою антропогенних ландшафтів є садово-паркові. Ці антропогенні географічні об'єкти є прикладом розумного використання природних умов і ресурсів, конструктивної взаємодії людини та природи, спрямованої на задоволення не лише матеріальних потреб, але й духовних. Кожний садово-парковий ландшафт має цікаву історію свого заснування та розвитку. Палацові споруди, бельведери, регулярні сади та пейзажні парки, малі архітектурні форми, антична скульптура, фонтани та водоспади – все це є тими антропогенними компонентами та елементами, що формують фізіономічність садово-паркового ландшафту. Вони мають значне асоціативне навантаження та складну семантику. Ці географічні об'єкти є тими місцями, де людина намагається «змінити» свою географію, а також тими антропогенними ландшафтами, які здатні «зберігати» минуле. Це посилює туристичну атрактивність садово-паркових ландшафтів і формує їхнє сприйняття як відповідних об'єктів розвитку туризму та рекреації в регіоні. У сучасній ландшафтній структурі Центральної Європи є велика кількість садово-паркових ландшафтів як минулих історичних епох, так і сучасних. Доведемо або спростуємо окремі факти географічної та історичної дійсності для таких відомих садово-паркових ландшафтів території дослідження, а саме: Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України (м. Умань, Черкаська обл., Україна), Синицького парку (с. Синиця, Уманський район, Черкаська обл., Україна) та садово-паркового ландшафту замку Шенборнів (с. Карпати, Мукачівський район, Закарпатська обл., Україна).

Ландшафтознавчі дослідження садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України доводять:

- садово-парковий ландшафт «Софіївки» був закладений для дружини польського магната, графа Станіслава Щенсного Потоцького і названий на честь дружини графа – Софії Главані-Вітт-Потоцької;
- об'єкти гідрографії у просторовій структурі садово-паркового ландшафту не формують першу літеру імені дружини графа «S»;
- нова частина садово-паркового ландшафту, яка була організована до відзначення 200-річчя з дати заснування «Софіївки», у зменшеному вигляді не повторює загальний характер поверхні тієї частини садово-паркового ландшафту, яка була закладена Станіславом Щенсним Потоцьким, її конфігурація визначається фоновими ознаками та напрямком простягання Грекової балки;
- на території садово-паркового ландшафту немає підземної річки, однак є підземний канал, який використовують для прогулянок на човні;
- на території «Софіївки» є велика кількість підземних ходів, деякі із яких можуть вивести за 20 км на північний схід від селитебного ландшафту Умані (дійсно є велика кількість підземних ходів, які пронизують територію парку, при реконструкції будинку творчості учених (1995–1997 рр.) був відкритий великий підземний хід. Інформація про те, що з території парку можна вийти поблизу смт. Маньківка Черкаської області потребує подальшого вивчення та комплексної роботи спелеологів).

Ландшафтознавчі дослідження садово-паркового ландшафту Синицького парку доводять:

- садово-парковий ландшафт Синицького парку не є копією в мініатюрі садово-паркового ландшафту Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України у м. Умань Черкаської обл.;
- садово-парковий ландшафт Синицького парку за формою не нагадує квітку тюльпану;
- у структурі садово-паркового ландшафту Синицького парку є підковоподібний ставок, який був побудований у долині р. Синиця.

Ландшафтознавчі дослідження садово-паркового ландшафту замку

Шенборнів доводять:

- садово-парковий ландшафт має астрономічно-календарний символізм – споруда замку має 365 вікон як днів у календарному році, 52 кімнати як тижнів у календарному році та 12 входів як місяців у календарному році;
- у структурі садово-паркового ландшафту є ставок, який за обрисами берегової лінії не відповідає контурам Австро-Угорської імперії.

Таким чином, садово-паркові ландшафти – це антропогенні ландшафти, які насичені різноманітними культурними артефактами, мають сильний асоціативний, історичний аспекти і, на нашу думку, є ландшафтними культурними ідентифікаторами відповідних регіонів. Це поліфункціональні антропогенні утворення. Крім утилітарних функцій вони виконують естетичну, духовну, репрезентативну, функцію кодування як історичної, так і географічної інформації, відомої на момент закладання садово-паркового ландшафту. Організація та розвиток цих антропогенних ландшафтів оповита цікавими, часто містичними, романтичними історіями, що надають їм не лише особливого «шарму», але і туристичної атракції.

Список використаних джерел

1. Австро-Угорщина: утворення, розквіт і розпад імперії. *Тут цікаво*. URL: <https://tut-cikavo.com/kultura/istoriia/925-avstro-ugorshchina-utvorenniya-rozkvitta-rozpad-imperiji> (дата звернення: 26.04.2023).
2. Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство: навчальний посібник. Частина І. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. 336 с.
3. Денисик Г.І., Кравцова І.В. Садово-паркові ландшафти Правобережного Лісостепу України: монографія. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2012. 211 с.
4. Кравцова І.В. Структура садово-паркових ландшафтів Центральної Європи. *Український журнал природничих наук*. 2022. Вип. 1. С. 89–109.
5. Мисливський замок Шенборна – прикраса Закарпаття. *Відвідай. Блог про тури Україною*. URL: <https://vidviday.ua/blog/zamok-shenborna/>.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТЯСМИНСЬКОГО КАНЬЙОНУ ЯК ОБ'ЄКТУ ТУРИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Плужник А. В., студент другого (магістерського) рівня вищої освіти;
Власенко Р. П., кандидатка біологічних наук, доцент кафедри екології та географії, Житомирський державний університет імені Івана Франка

На сьогоднішній день особливого поширення та вагомої ролі у структурі господарства різних регіонів України набувають рекреаційні ресурси та об'єкти туризму. Завдяки природним та історичним умовам, що склались на території нашої держави, а також її вигідному геополітичному розміщенню туристично-рекреаційна індустрія України має надзвичайно потужну ресурсну базу. Серед перспективних регіонів для розвитку туристичної галузі особливе місце посідає Черкащина, адже цей регіон України має надзвичайно високий природний та культурно-історичний потенціал.

Річка Тясмин протікає Придніпровською височиною через Кіровоградську та Черкаську області. Довжина річки становить 161 км, площа басейну – 4540 км², похил – 0,34 м/км. Ширина звивистого річища – від 5–20 м, подекуди – до 40 м. Річка має снігове та дощове живлення, льодостав спостерігається з грудня до середини березня. На річці збудовано низку штучних водойм, а саме водосховища та ставки, які регулюють стік [1].

Одним з цікавих рекреаційно-туристичних ресурсів Черкаської області є Тясминський каньйон (рис. 1). Він знаходиться на території міста Кам'янка та розташовується в середній течії річки Тясмин. Каньйон є цінною пам'яткою природи місцевого значення та представляє собою відслонення гранітів та утворився під час Дніпровського зледеніння на території України, отже має льодовикове походження [5].

Найбільш стрімкі скелі розташовані на лівому березі Тясмину, де вони піднімаються майже на 12-15 метрів. З часом скелі каньйону почали швидко заростати рослинністю, а саме *Acer tataricum* L. та *A. negundo* L., *Crataegus*

laevigata (Poir.) DC., а також різними видами папоротей – *Asplenium trichomanes* L., *Asplenium septentrionale* (L.) Hoffm., *Polypodium vulgare* L., *Cystopteris fragilis* (L.) Bernh. Тут зростають також степові мохи, такі як *Pterygoneurum ovatum* (Hedw.) Dixon, *Astomum crispum* (Hedw.) Hampe, *Pottia lanceolata* (Hedw.) Müll. Hal. та різні наскельні мохи.

Рис. 1. Краєвиди Тясминського каньйону

Пологі схили Тясминського каньйону вкриті степовою рослинністю, а також мають місця виходу гранітів та утворення «лобів». Такі ділянки характеризуються поширенням *Festuca valesiaca* Schleich. ex Gaudin, *Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. & C.B.Lehm., *Allium podolicum* Blocki ex Racib. & Szafer, *Aurinia saxatilis* (L.) Desv., *Thymus serpyllum* L., *Poa angustifolia* L., *Cotoneaster melanocarpus* Fisch. ex A.Blytt [2].

На території каньйону також поширені різноманітні представники фауни. За кількістю видів серед хребетних тварин переважає група птахів – *Ardea alba* L., *A. cinerea* L., *Fulica atra* L., *Anas platyrhynchos* L., *Acrocephalus scirpaceus* Hermann, *Motacilla flava* L.; та плазунів – *Lacerta agilis* L., *L. viridis* Laurenti (Червона книга України), *Natrix natrix* L., *N. tessellata* Laurenti, *Emys orbicularis* L., *Vipera renardi* Christoph. Серед ссавців домінують *Castor fiber* L. та *Lutra lutra* L. – вид, занесений до Червоної книги України [3], серед земноводних – *Pelophylax lessonae* Camerano та *Rana ridibunda* Pallas.

Серед привабливих елементів Тясминського каньйону неможливо не згадати геологічну пам'ятку природи «Скеля Пушкіна» (рис. 2). Вона має не

лише важливе історичне, а й геологічне значення, адже представляє рожеві аплітоїдні граніти кіровоградського комплексу палеопротерозойського віку.

Рис. 2. Пам'ятка природи «Скеля Пушкіна»

Цікавою особливістю розташування Тясминського каньйону є те, що він розміщується на перехресті Тясминського міжрегіонального та Галицько-Слобожанського лісостепового екологічного коридору [4]. Завдяки такому зручному місцезнаходженню пам'ятка забезпечує збереження біологічного різноманіття рідкісних видів мохів та судинних рослин, ландшафтних комплексів річкових долин, ярів та балок ще з періоду Дніпровського зледеніння.

Найбільш перспективними видами туризму в межах Тясминського каньйону є пішохідний та водний туризм. Під час пішохідного туризму рекреанти можуть ознайомитись із біорізноманіттям флори і фауни, а також отримати естетичне задоволення від спостереження краєвидів каньйону та річки Тясмин. До того ж, для комфортного відпочинку міська влада облаштувала уздовж берега річки прокладені екологічні стежки, на яких через кожні 20 м розташовані лавки та альтанки для відпочинку.

Влітку набуває значної популярності водний туризм, представлений організацією сплавів та прогулянок на човні по Тясмину. Під час сплаву, маршрут якого проходить по руслі річки, рекреанти мають можливість спостерігати унікальні мальовничі ландшафти, а також ближче ознайомитись із

водною рослинністю.

Рекомендуємо акцентувати увагу на цінності такого унікального геологічного та природного об'єкта Черкащини для збільшення потоку туристів та привернення уваги до Тясминського каньйону. Пропонуємо розробити та встановити дошки з детальною інформацією про видове різноманіття мохів, вищих судинних рослин, лишайників та тварин каньйону. Доцільно буде звернути увагу на рідкісних видах біоти. Розмістити дошки необхідно рівномірно по всьому маршруту подорожі каньйоном, особливо поруч зі спеціальними місцями для фотографування. Це розширить уявлення населення про Тясминський каньйон та допоможе здійснювати природоохоронну діяльність для збереження природних умов цього унікального об'єкта.

Отже, Тясминський каньйон має не лише пізнавальну і наукову, але й естетичну та рекреаційну цінність. Оскільки з кожним роком туризм у каньйонах стає дедалі популярнішим, дослідження та розвиток туристсько-рекреаційного потенціалу цього унікального природного комплексу є надзвичайно важливим та актуальним.

Список використаних джерел

1. Беляєва С. С. Еко-билини та казки Тясмину: інформаційно-публіцистичний збірник. Черкаси : ІнтролігаТОР, 2020. 32 с.
2. Лазаренко А. С., Вірченко В. М., Ветров О. В. Тясминський каньйон – унікальна пам'ятка природи України: науково-популярний збірник. Черкаси : Вертикаль, 2018. 233 с.
3. Червона книга України. Тваринний світ / під заг. ред. чл.-кор. НАН України Акімова І. А. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 623 с.
4. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Ткаченко В. С., Андрієнко Т. Л., Мовчан Я. І. Екомережа України та її природні ядра. *Український ботанічний Журнал*. 2005. Т. 62 (12). С. 142–158.
5. Ярошенко Н. Екологічний стан Тясминського каньйону та шляхи його покращення. *STABICONsystems – 2018* : матеріали Міжнар. наук. форум. Суми. 2018. С. 131-135.

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СЕЛИТЕБНИХ ЛАНДШАФТІВ ВЕРХНЬОГО ПОБУЖЖЯ

Гринь К. І., магістрантка 1 курсу,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Річкові басейни та складаючі їх долини займають особливе місце в структурі сучасних ландшафтів і житті людини будь-якого регіону. Відповідним модельним регіоном для вирішення наукових завдань є верхня частина долини Південного Бугу, розташованої у межах Хмельницької та частково Вінницької областей. Упродовж минулих століть ландшафти річкового басейну були змінені в результаті активного й різнобічного господарського освоєння. Формування селитебних, промислових, сільськогосподарських ландшафтів докорінно змінило структуру досліджуваного регіону; будівництво водосховищ та гідроелектростанцій майже знищили натуральні ландшафтні комплекси річкової долини. У зв'язку з цим дослідження історії формування та використання верхньої частини Південного Бугу сприятиме поліпшенню, відтворенню і охороні природи долини річки загалом.

Найбільше трансформуються ландшафтні комплекси, де формується осіле населення та з'являються селитебні ландшафти. Просторове розташування та природні чинники на всіх історичних етапах сприяли заселенню цієї території, формуванню та розвитку тут систем населених пунктів. Історико-політичні та соціально-економічні чинники підсилювали або послаблювали цей процес, але ніколи його не зупиняли і навіть не переривали. Разом з тим, помітна диференціація природного середовища суттєво вплинула на особливості заселення та формування населених пунктів окремих його районів [3].

В XI-XII ст. великі поселення укріплюються захисними спорудами – валами і ровами, будуються перші фортеці. У XIII сторіччі формується нова селитебна структура, але у зв'язку з військовою колонізацією хана Батия процес утворення сільських селитебних ландшафтів призупиняється, частина сіл знищена. Неущкодженими залишаються міста та села Болохівської землі (Деревич, Губин,

Кобудь, Кудин, Городець, Божеський, Дудьков). Українське населення Болохівської землі було спеціально збережено татарами для вирощування пшениці і проса [1].

У XIV сторіччі формуються *дворища*, з орними угіддями у периферійній зоні. Дворище було еволюційним попередником селища та села. Далі частина дворищ зникає, що пов'язано з військовими діями в регіоні. Після завоювання Поділля Великим Литовським князівством знову розвиваються ремесла і торгівля, зростає кількість населених пунктів, переважно сільських – селищ, кутків, дворищ, виселків або присілків. У цей період були реконструйовані і засновані Вінниця, Меджибож, Хмільник.

У другій половині XVI – на початку XVII ст. кількість татарських спустошливих набігів у лісостепові райони Правобережної України, зокрема Верхнє Побужжя, дещо зменшується. Однак, для захисту від набігів князі починають будувати нові та відбудовувати зруйновані поселення, *які в подальшому переростали у містечка і міста*. У 1583 році в Подільському воєводстві нараховувалось 66 міст та містечок. В інвентарі Вінницького замку за 1604 р. згадується лише одне село Вишня, а на південь від сучасного м. Бар лежали безлюдні, незаселені землі. У Плоскирові у 1629 р. було 260 будинків, в яких мешкало 1300 осіб [4].

Збільшенню площ сільських селитебних ландшафтів у XVI сторіччі сприяв розвиток ремесел, розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі, що прискорило зростання міст та містечок і формування навколо них замкових сіл. Більшість сільських поселень цього етапу виникло на території сучасної Хмельницької області, з вільними угіддями.

Інтенсивний розвиток капіталістичних відносин у країнах Західної Європи та їх проникнення на Правобережну Україну, багатство природних ресурсів та вільних для поселення земель без сплати податків сприяли заселенню території Верхнього Побужжя у XVIII ст. У XVIII сторіччі у більшості містечок досліджуваного регіону формується кільцевий тип структури [1]. Наприклад, у центральній частині Хмільника був розташований замок, оточений загорожею; навколо нього – три вежі, поруч – костел. Структура кільцевого типу була характерна і для Меджибожу, де ядро склали єврейські сакральні ландшафти. Кам'яна синагога, у XVI сторіччі побудована

на підвищенні поблизу замку і головної вулиці, займала домінуюче місце у містечковому селитебному ландшафті. Уже в середині XIX ст. в Подільській губернії налічувалося 112 містечок, 1478 сіл, 520 слобід і майданів, 21 хутір [2]. За рахунок сільських селитебних ландшафтів розширювалась поселенська мережа центральної частини Хмельницької області.

На початку XX сторіччя до містечок відносили населені пункти з кількістю населення до 40 тисяч осіб. У 1909 р. населення Проскурова становить 35771 осіб. У 40-х роках XX сторіччя ландшафтна структура українських сільських ландшафтів мало відрізнялась від сіл XIX сторіччя. З 1991 року починається посткомуністичний етап (1991 – початок XXI сторіччя). Спостерігається процес зменшення кількості населення та занепаду низки сіл, особливо у віддалених від великих міст і містечок Верхнього Побужжя. Зменшення площ, населення і загальної кількості містечок не спостерігається.

Формування сучасної мережі селитебних ландшафтів регіону розпочалося з IX-XII ст., активно проходило у XVII-XVIII ст. (до 45 % усіх сучасних поселень), другій половині XIX – початку XX ст. та 50-80-х роках XX ст. У другій половині XX ст. у межах Поділля сформувались локальні області та регіональні системи розселення, значно зросли їх площі та ускладнилась внутрішня структура. Проте, з 90-х років XX ст. знову спостерігається уповільнення розвитку, а подекуди й занепаду сільських ландшафтів.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2013. 464 с.
2. Воропай Л. И., Куница М. Н. Селитебные геосистемы физико-географических районов Подольи. Черновцы: ЧГУ, 1982. 90 с.
3. Географія Вінницької області: проб. навч. посіб. для середньої школи / ред. Г. І. Денисик, Л. Ф. Жовнір. Вінниця: Гіпаніс, 2004. 306 с.
4. Єсюнін С. Місто Хмельницький: історія, події, факти. Хмельницький, 2004. 112 с.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

НАТУРАЛЬНІ ЛАНДШАФТИ ЗАПЛАВИ ПІВДЕННОГО БУГУ ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИЗМУ

Лаврик О. Д., доктор географічних наук, професор;

Корінний В. І., кандидат геологічних наук, доцент;

Гаврилюк Т.В., магістрантка 1 курсу,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Активне ведення екстенсивних форм господарства у долині Південного Бугу [1–2], особливо упродовж ХХ ст., призвело до антропогенізації натуральних ландшафтів заплави. Якщо плеса та переكاتи (натуральні ландшафти річища) можна фрагментарно спостерігати між «ланцюгами» ставків і водосховищ, то натуральні ландшафти заплави знайти важко. Разом з тим, до цього часу збереглися унікальні ділянки долини, де заплава знаходиться майже у первісному стані. Саме ці окремі урочища можна використовувати як об'єкти «зеленого туризму».

Морфологічно у заплаві Південного Бугу виділяють низьку заплаву – відділену від річища крутим береговим схилом висотою 1–2 м; середню заплаву, яка виражена фрагментарно й не на всіх ділянках долини; притерасну заплаву, що має вигляд смуг шириною від 12–20 м до 100 м (залежно від структурної частини басейну). Остання трохи припіднята над низькою заплавою, а в складі рослинного покриву тут зустрічають види, що є типовими для лісових схилів і вододілів. В окремих випадках біля підніжжя надзаплавних терас утворюються вузькі (3–4 м) витягнуті пониження, більш зволожені завдяки накопиченню вод атмосферних опадів, які стікають зі схилів, або виходу ґрунтових вод [3]. Для заплави нижньої течії річки характерні ділянки високої заплави, висота якої над урізом води – 3–4 м, а ширина – від 100 до 300 м.

Рельєф центральної частини заплави Південного Бугу ускладнений

мікропідвищеннями та мікрозападами. Висота підвищень від 10 до 30 см, глибина западин 7–20 см. Ці нерівності мають витягнуту «гривисту» форму з простяганням паралельно до річища. Рельєф заплави має важливе значення у формуванні рослинного покриву, визначаючи його мозаїчність. Для низької заплави характерне високе залягання рівня ґрунтових вод (0,3–0,4 м), внаслідок чого в межах центральної частини можлива зміна типів лук різного ступеня зволоження [3].

Для вивчення натуральних ландшафтів заплави (рис. 1) була вибрана ділянка заплави, розташована на 0,5 км нижче за течією від злиття річки Згар з Південним Бугом. Наземні заплавні урочища розташовані на низькому рівні (висота берега над урізом води 0,5–0,7 м) і сформовані на основі типової в геоморфологічному відношенні заплави. Серед натуральних ландшафтних комплексів заплави виділено такі урочища:

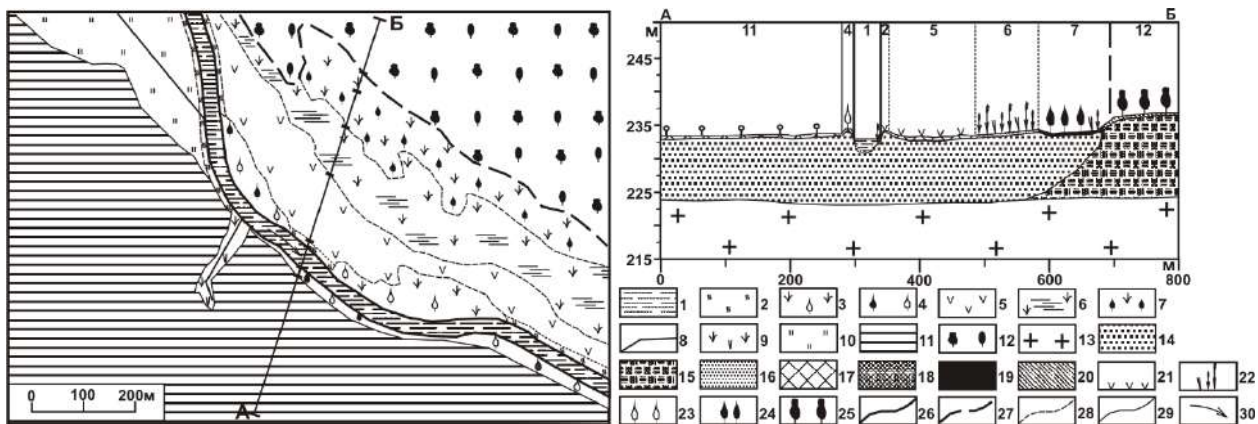

Рис. 1. Сучасна (2022 р.) ландшафтна структура заплави Південного Бугу в околицях с. Медвідки Вінницької області

Натуральні ландшафти. Руслові. Плеса. Урочища: 1 – центральне глибоководдя (ширина 50–60 м, глибина 1,5–2 м) з вузькими смугами (1–1,5 м) прибережної очеретяно-осокової рослинності на замулених відкладах. **Заплавні.** Урочища: 2 – прирусловий вал шириною 10–12 м з свіжими луками із лучно-злаковою рослинністю на лучних піщаних ґрунтах; 3 – прируслові зарості вербняків з очеретяно-рогозовими асоціаціями на лучних піщаних ґрунтах; 4 – прируслові вільхово-вербові зарості на лучних піщаних ґрунтах; 5 – мікрогорбкуваті поверхні з зволженими луками із лучно-злаковою рослинністю на лучних піскуваті-середньосуглинкових ґрунтах; 6 – мікрогорбкуваті поверхні з заболоченими луками із очеретяно-рогозовими асоціаціями на лучно-болотних ґрунтах; 7 – притерасне пониження із вільшняками та очеретяно-рогозовими асоціаціями на торфово-болотних ґрунтах.

Антропогенні ландшафти. Водні антропогенні ландшафти. Канальні.

Заплавні. Урочища: 8 – неглибокі (1,5–2 м) меліоративні канали шириною 2–3 м, замулені та зарослі водно-болотною рослинністю; 9 – вузькі смуги вологих лук біля меліоративних каналів з лучно-злаковою рослинністю на лучних піскувато-середньосуглинкових ґрунтах. **Сільськогосподарські ландшафти.** **Лучно-пасовищні. Заплавні.** Урочища: 10 – мікрогорбкуваті поверхні з свіжими луками із лучно-злаковою рослинністю на лучних піскувато-середньосуглинкових ґрунтах під випас. **Полюві. Заплавні.** Урочища: 11 – розорані та вирівняні поверхні на лучних піскувато-середньосуглинкових ґрунтах під польовими сівозмінами. **Лісові антропогенні ландшафти. Похідні. Надзаплавно-терасові.** Урочища: 12 – слабкохвилясті піщані поверхні першої тераси із вільхово-дубово-грабовими лісами на піскувато-середньосуглинкових сірих лісових ґрунтах.

Ландшафтний профіль: 13 – докембрійські кристалічні породи: граніти, гнейси; 14 – піщаний заплавний алювій; 15 – флювіогляціальні піски; 16 – мулистий русловий алювій; 17 – лучні ґрунти; 18 – лучно-болотні ґрунти; 19 – торфово-болотні ґрунти; 20 – сірі лісові ґрунти; 21 – лучно-злакова рослинність; 22 – очеретяно-рогозові асоціації; 23 – вербняки; 24 – вільшняки; 25 – вільхово-дубово-грабові ліси.

Межі. Типів місцевостей. Натуральних: 26 – руслового та заплавного; 27 – заплавного та надзаплавно-терасового. **Урочищ:** 28 – натуральних; 29 – антропогенних.

Інші позначення: 30 – напрям течії.

- *урочища прируслових валів низької заплави.* Прируслові вали знаходяться з двох сторін річища, утворюючи разом з ним дугоподібний вигин. У межах натурної ділянки довжина становить 1 км, відносна висота на рівнем низької заплави – 0,3–0,5 м, ширина – 10–12 м. На поверхні прируслових валів виділені три види урочищ: свіжі луки із лучно-злаковою рослинністю на лучних піщаних ґрунтах; зарості вербняків з очеретяно-рогозовими асоціаціями на лучних піщаних ґрунтах; вільхово-вербові зарості на лучних піщаних ґрунтах. Для рослинного покриву лук берегового валу характерне домінування у травостої перстачу гусячого (*P. anserina* L.), конюшини повзучої, лепешняку великого. Прируслові заплавні ліси сформовані в основному з верби ламкої, верби гостролистої (*S. acutifolia* Willd.), вільхи клейкої. Перший ярус формують верба ламка та вільха чорна. Висота дерев 9–11 м, середній діаметр стовбурів 16–19 см. У другому ярусі ростуть верба гостролиста, бруслина європейська, бузина чорна. У трав'яному покриві переважають очерет звичайний, рогіз вузьколистий та різні види осок. Урочища є ареалами крижня (*Anas platyrhynchos* L.), курочки

водяної (*Gallinula chloropus* L.) тощо;

- *урочище мікрогорбкуватих поверхонь із зволженими луками з лучно-злаковою рослинністю на лучних піскувато-середньосуглинкових ґрунтах.* Максимальна ширина заплави сягає 150 м. Її мікрогорбкувата поверхня щільно задернована лучним різнотрав'ям: тонконіг лучний, герань лучна, щавель кінський, перстач гусячий, горошок мишачий (*Vicia cracca* L.), вероніка колосиста (*Veronica spicata* L.), конюшина повзуча, деревій звичайний. Частково урочище розрите дикими кабанамі (*Sus scrofa attila* Thom.), площа окремих місць годівлі має розміри 2х2 м;

- *урочище мікрогорбкуватих поверхонь із заболоченими луками з очеретяно-рогозовими асоціаціями на лучно-болотних ґрунтах прилягає до першої надзаплавної тераси. Витягнуте у південно-східному напрямі. Заплава шириною – 45–100 м заболочена, часто зустрічаються виходи ґрунтових вод. У рослинному покриві домінують очерет звичайний, айр звичайний та різні види осок. Висота окремих екземплярів очерету сягає 3,5 м;*

- *урочище притерасного пониження із вільшняками та очеретяно-рогозовими асоціаціями на торфово-болотних ґрунтах. Перший ярус представлений вільхою чорною. Висота дерев у середньому 15–19 м, діаметр стовбурів – 30–40 см. Зустрічаються екземпляри, в яких з одного старого кореня виростають до 7–8 молодих стовбурів. Травостій сформований очеретом звичайним, рогозом вузьколистий, айром звичайним, різними видами осок і хвощів. Для цієї ділянки заплави звичним явищем є підрите коріння дерев – місця годівлі диких кабанів. Вільшняки часто є ареалом вужів звичайних (*Natrix natrix* L.).*

У заплаві верхньої та нижньої течії Південного Бугу зустрічаються *озера-стариці*. Розміри урочищ різні (довжина 70–400 м, ширина 40–70 м). Глибина 1–1,5 м, дно замулене, площа водної поверхні – 0,3–1 га. Вода стояча, поверхня може бути вкрита на 50–60% ряскою малою, жабурником звичайним, глечиками жовтими, а в прибережній частині айром звичайним, рогозом широколистим і різними видами осок. Часто серед стариць зростають кущі верби вушкатої, а в

прибережній частині – верба ламка та вільха чорна. Стариці зариблюють з метою рекреації.

Специфічною групою урочищ, яка характерна лише для заплави нижньої течії Південного Бугу, є *плавні*. Починаючи від впадіння правої притоки Чичиклії плавні поширені до Бузького лиману. Урочища займають значні площі (100–200 га), їх ширина залежить від величини заплави й може сягати від 0,5 до 2,5 км. Поверхня урочищ рівнинна, ґрунти заболочені. Очеретяно-рогозові асоціації утворюють суцільні зарості з проективним покриттям 85–90%. Плавні є ареалами для значної кількості водоплавних птахів. Поверхня урочищ у багатьох місцях порушена осушувальними каналами.

Натуральні урочища заплави є носіями інформації про природу долини Південного Бугу до часів заселення території Побужжя та виступають палеоландшафтною основою сучасних антропогенних геокомплексів. Дослідження натуральних ландшафтів заплави дає змогу краще зрозуміти процес антропогенізації та виявити їх для внесення до структури природозаповідного фонду або рекреаційного використання. Виявлені натуральні ландшафти збереглися у долині Південного Бугу до цього часу, що робить їх невід’ємною частиною туристичних маршрутів, які сприятимуть розвитку туристичної галузі нашої держави.

Список використаних джерел

1. Корінний В. І. Геологічна будова і корисні копалини / В. І. Корінний // Географія Вінницької області: підручник ; за ред. Г. І. Денисика, Л. Ф. Жовнір. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – С. 17–35.
2. Лаврик О. Д. Річкові ландшафтно-технічні системи: монографія / Лаврик О. Д. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. – 301 с.
3. Стефанков Л. І. Заплава Південного Бугу / Л. І. Стефанков // Середнє Побужжя: [монографія]; за ред. Г. І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – С. 118–121.

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РЕКЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НПП «СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ»

Стефанишин З.Р., аспірантка

Худоба В.В., к.г.н., доцент,

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

Вступ. Сьогодні туризм та його різновиди постають всезагальним фактором розвитку сучасного суспільства, що включає економічну, соціальну та культурну сфери будь-якої території. Етнографічний туризм – це вид туризму, який визначають, як надання туристичних послуг шляхом залучення матеріальних та нематеріальних елементів культури народу, що мешкав на певній території. НПП «Сколівські Бескиди» має багату етнографічну спадщину, що становить пізнавальні та духовні складові культури українського народу.

Метою роботи є аналіз туристичних ресурсів НПП «Сколівські Бескиди» для розвитку етнографічного туризму в регіоні. **Методи дослідження** – узагальнення, синтезу, аналітичний та історичний.

Результати. НПП «Сколівські Бескиди» володіє значними рекреаційно-туристичними ресурсами для розвитку та успішної діяльності не лише пішохідного, спортивно-оздоровчого, екологічного, але і етнографічного туризму.

Ресурсна база етнографічного туризму є надзвичайно різноплановою та багатою, що включає матеріальні пам'ятки (сакральні споруди, помешкання, одяг та прикраси, предмети побуту, ремесла, кулінарію, мистецтво тощо) та духовні (звичаї, традиції, фольклор, відомі історичні місця тощо).

Великий інтерес у туристів НПП «Сколівські Бескиди» викликають сакральні об'єкти, зокрема церкви та дзвіниці, що вирізняються своєю архітектурою, будівництвом, структурою тощо. У населених пунктах, що входять в зону діяльності НПП, збереглися унікальні за своєю архітектурою дерев'яні церкви так званого “бойківського” стилю. До прикладу дерев'яні церкви св. Пантелеймона з дзвіницею

в м. Сколе та церква святої Трійці (1842 р.) з дзвіницею (XIX ст.) в с. Крушельниця є діючими та відносяться до пам'яток архітектури національного значення. Також, чимало їх є пам'ятками архітектури місцевого значення: церква св. Миколая (1824 р.) в с. Крушельниця; церква св. Параскевії (1876 р.) та дзвіниця (XIX ст.) в с. Коростів; церква та дзвіниця (1824 р.) в с. Корчин; каплиця Пресвятої Діви Марії (1838 р.) в с. Підгородці; Михайлівська церква (1882 р.) в с. Росохач [1]. Загалом на теренах парку «Сколівські Бескиди» нараховано більше 10 старовинних церков та дзвіниць, що поєднують давні традиції сакрального будівництва та мають свою цікаву історію.

Цікавим архітектурним об'єктом є палац Гредлів в місті Сколе. Тут планують відкрити туристично-інформаційний центр. Однак на сьогодні палац потребує відновлення та залучення коштів. Оскільки, навколишня територія та й сам палац доволі великі, то в подальшому тут можна організовувати різноманітні етнографічні виставки, конференції, наукові з'їзди тощо. Палац відноситься до пам'ятки садова-паркового мистецтва.

Варто, також згадати про пам'ятки історії та культури на території НПП «Сколівські Бескиди», серед яких пам'ятник Б. Хмельницькому в с. Корчин, Братська могила мирних жителів, розстріляних фашистами в липні 1941 р., могила воїнів УПА в місті Сколе тощо [1].

В Національному природному парку «Сколівські Бескиди» є ряд музеїв. Музеї - це скриня минулого, яке потрібно знати, пам'ятати та цінувати, тому створення музеїв та їх відвідування матиме позитивний вплив для туристів. До прикладу історико-краєзнавчий музей «Сколівщина» містить понад 500 одиниць експонатів. Тут зібрані старовинні ікони, артефакти, бойківський одяг, знаряддя праці, інтер'єр тощо. Оглянувши цей музей можна ознайомитися з історією УПА, а в підвалі будинку можна побачити криївку-партизанів.

Для популяризації та розвитку етнографічного туризму важливе значення мають різноманітні етнофестивалі. Популярним на теренах парку є кількадекний фестиваль «Ту Стань» в селі Урич. Лицарські поєдинки, кінні турніри, автентичні ремесла, квести, ярмарок, нічний штурм і лазерне дійство - це перелік далеко не всіх заходів, що проходять на фестивалі. Проте, головною подією

фестивалю є відтворення життя середньовічного міста. Основне завдання Фестивалю – популяризувати пам’ятку, а саме наскельну фортецю Тустань, біля якої відбувається захід, і поглиблювати знання власної історії, етносу та пояснити, що Фестиваль, насамперед, культурна подія, яка відкриває історичний контекст та прив’язує до української історії [1].

Доволі визнаним вже став міжнародний фестиваль «Мисливська ватра», що проходить в місті Сколе, а саме у відомому палаці Гредлів. Даний фестиваль знайомить відвідувачів із бойківською та міжнародними кухнями, є можливість послухати пісні та побачити танці Львівщини та країн, що приймають участь у фестивалі. Влітку на храмове свято церкви св. Пантелеймона в м. Сколе проводиться традиційний фестиваль «Бойки празникують», в якому беруть участь відомі артисти, танцюристи, музичні гурти та художні колективи. Також до Всесвітнього дня вишиванки в м. Сколе проходить фестиваль-конкурс «Бойківська подушка і ясик».

Популяризація етнографічного туризму на території НПП «Сколівські Бескиди» сприятиме розвитку й інших галузей рекреаційно-туристичної діяльності, що й помітно останніми роками, проте ще не охопило всі ділянки етнографічної території.

Водночас помітні й обмежувальні чинники становлення етнографічного туризму, що насамперед стосується поганого стану шляхів сполучення, недостатній розвиток інженерної та соціально-економічної інфраструктури, відсутність рекламно-інформаційних заходів. Тому, беручи до уваги наявність етнографічних та інших ресурсів, розвиток туристичної інфраструктури, варто здійснити формування на території НПП «Сколівські Бескиди» трьох туристичних кластерів з суттєвою роллю етнографічного туризму – Сколівсько-Східницького, Сколівсько-Славського, Сколівсько-Тисовецького [2].

Висновки. Національний природний парк «Сколівські Бескиди» має значний потенціал для розвитку етнографічного туризму, проте його подальші перспективи залежить від ефективного просування етнографічного туристичного продукту, покращення загальної та туристичної інфраструктури та державної підтримки щодо

розвитку даного виду туризму. В перспективі для туристичної діяльності та популяризації етнографічного туризму на території НПП «Сколівські Бескиди» доцільно створювати нові музеї, скансени, мистецькі виставки, проводити краєзнавчо-етнографічні екскурсії, етнокультурні заходи та фестивалі для відтворення етнографічного становища минулого та його збереження.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національного природного парку «Сколівські Бескиди» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://skole.org.ua/zberezhennya-etnokulturnoji-spadschyny-na-terytoriji-npp-skolivski-beskydy.html>
2. Дністрянська Н. Етнографічний туризм як резерв соціально-економічного розвитку Українських Карпат. *Вісник Львівського університету*. 2016. № 50. С. 141-147.

«ВОДЯНІ» МЛИНИ ПІВДЕННОГО БУГУ ЯК ОБ'ЄКТИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

Цимбалюк В. В., кандидат хімічних наук, доцент,
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

Лаврик О. О., студент 1 курсу,
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

Млини, що діяли завдяки енергії текучої води, на річках Побужжя використовували з Х ст. – ХІ ст. Як різновид млинів існували крупорушки, де зерно мололи на крупу. Часто під час весняних повеней млини та крупорушки руйнувалися, їх доводилося відновлювати знову. Переробку зерна на таких млинах здійснювали до кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Останній функціонуючий млин у річищі Південного Бугу діяв у с. Соломії Кіровоградської області до

2006 р. Аналіз карт і статистичних даних [4–6] XIX ст. – XX ст. показує, що до середини XX ст. верхня та середня частини течії Південного Бугу з притоками були повністю забудовані млинами. Однак після масової електрифікації та створення каскаду водосховищ млини перестали використовувати. Упродовж 2008–2023 років уздовж річища нами виявлені залишки 44 недіючих млинів.

Від витоку річки до с. Новокостянтінова Хмельницької області, де ширина річища не перевищує 50 м, а швидкість течії до 0,6 м/с (ділянки плес), були характерні пригреблеві дерев'яні млини, в яких для підпору води будували ставки. На польських топографічних картах, створених на основі зйомки 1902 р., знаки «Młyn wodny» зображені біля гребель у сучасних Новоленську, Захарівцях, Мар'янівці, Грузевиці, Русанівцях, Меджибожі, Головчинцях і Летичеві Хмельницької області. Будівлі млинів розташовували з одного боку греблі, а в с. Щедровому (сучасний Летичів) – з двох сторін. Вода з верхнього б'єфу ставка подавалася на колесо, за рахунок якого обертовий момент передавався на жорна, що подрібнювали зерно.

У середній течії річки, де геологічним фундаментом є Український кристалічний щит, зосереджена основна частина млинів. Їх будівництво здійснювали на ділянках перекатів Південного Бугу з порогами, де швидкість течії прискорена. Це дозволяло легко спрямувати воду на турбіну (колесо) за рахунок дамби або водовідвідного каналу. Власне будівлі млинів з розмелюючими механізмами розташовували в заплаві, а приміщення з колесами або турбінами знаходилися у річищі або каналі. Іноді будували цілі млинарські комплекси (с. Сокілець Вінницької області, Салькове та Луполове Кіровоградської області, Чаусове Миколаївської області), в яких основний млин з господарськими спорудами знаходилися на заплаві, а інший (через канал) – на поверхні острова. До повені 1932 р. [1] у річищі Південного Бугу в межах сучасного м. Первомайська Миколаївської області функціонував п'ятиповерховий вальцьовий млин, будівля якого розташовувалася на поверхні насипного острова з каміння. У правобережній заплаві знаходився двоповерховий склад, з яким млин був з'єднаний металевим транспортером.

У якості будівельних матеріалів для млинів використовували дерево та каміння. Дерев'яні млини були ненадійними й функціонували короткий проміжок часу – часті повені та паводки руйнували їх повністю. Найпоширенішими у річищі Південного Бугу є кам'яні млини, для будівництва яких використовували цеглу та місцеві породи гранітів і гнейсів, які видобували в крутих схилах долини. Особливу увагу звертали на виготовлення розчину який попередньо спеціально заготовляли з вапна, піску та курячих яєць (для надання міцності).

Як правило більшість будівель одноповерхові, однак окремі млини (Гущинці, Стрільченці, Сокілець, Брацлав, Глибочок, Шумилів Вінницької області, Луполове Кіровоградської області, Кінецьпіль Миколаївської області) складаються з 3–5 поверхів і досягають висоти 10–15 м. Стіни млинів, товщиною до 1,5 м, викладені з різнокольорових гранітів і гнейсів рваної форми. Віконні та дверні перекриття будували з червоної цегли в формі арок. Дахи вкривали дошками, черепицею або бляхою. У якості обертових механізмів на млинах використовували прості «водяні» колеса нижнього бою або гідротурбіни систем Жонваля, Жерара та Френсіса [6] на вертикальному валові обертання. Зараз від млинів у річищі Південного Бугу залишилися лише фундамент, шматки стін або будівлі без механізмів, турбін і коліс.

У свій час млини відігравали важливу роль у житті українських селян: вони забезпечували їх борошном, слугували окрасою села, регулювали воду в річках, були місцем укладання ділових угод тощо. Аналізуючи процес забудови русла млинами з погляду ландшафтознавства, можна зробити висновок про те, що саме млини стали тими мікроосередками, навколо яких формувалися інші ландшафтні комплекси – острови, водовідвідні канали, дамби й гатки, гідроелектростанції та греблі, що докорінно змінили ландшафтну структуру річища Південного Бугу [2].

Одним з варіантів покращення сучасного стану антропогенних ландшафтів у долині Південного Бугу пропонуємо використання залишків «водяних» млинів з метою рекреації. Їх застосування у якості скансенів є найбільш ефективним напрямом оптимізації. Важливим позитивним моментом цього варіанта є можливість заробити кошти на проведенні екскурсій та облаштуванні бівуаків

для туристів і окупити реставрацію технічного блоку. Найбільш перспективними об'єктами для оптимізації пропонуємо створити «музеї просто неба» на базі млинів у Меджибожі, Стрільченцях, Соکیلці, Брацлаві, Шумиліві, Глибочку, Соломії, Луполовому, Первомайську, Мигії, Южноукраїнську в долині р. Південний Буг [3]. Мережа таких оптимізованих млинів стане у нагоді при розробці перспективних етнотуристичних маршрутів на зразок «Водяні млини Поділля», «Річкові ландшафти України», «Ландшафтно-техногенна спадщина ... області» або оновить вже діючі. Подорожуючи уздовж річкових долин, туристи зможуть відвідати цікаві краєзнавчі об'єкти, дізнатися про оригінальні інженерні ідеї минулих століть, насолодитися смаком свіжовипеченого хліба та відпочити у готелях з оригінальними назвами «Млин», «Урочище Гатка», «Під греблею».

Список використаних джерел

1. Войтенко В. Л. На три держави тут півень співав... [місто Первомайськ та Первомайський район Миколаївської області]. Тернопіль: Укрпрінт-Захід, 2007. 188 с.
2. Лаврик О., Цимбалюк В. Водяні млини у долині Південного Бугу: стан за матеріалами експедицій 2008–2018 років. *Український млинологічний журнал*. 2019. Вип. 2. С. 133–144.
3. Лаврик О. Д. Долинно-річкові ландшафтно-технічні системи Правобережної України: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук: 11.00.11. К., 2019. 41 с.
4. Олександр Бируля. Ріка Бог та її сточище : матеріали до гідрології ріки та використання її енергії . Вінниця: Віндерждрук ім. Леніна, 1928. 95 с.
5. Подольская губернія. Опыт географическо-статистического описанія / [сост. Гульдманъ В. К.]. Каменець-Подольскій: Типографія Подольскаго Губернскаго Правленія, 1889. 414 с.
6. Справочникъ къ картѣ мельницъ, винокуренныхъ, пивоваренныхъ и писчебумажныхъ фабрикъ и заводовъ губерній Кіевской, Волынской, Подольской, Черниговской и Полтавской / [сост. К. К. Мацянскій]. К.: Треугольникъ, 1912. 381 с.

TURYSTYKA I REKREACJA NA OBSZARACH WIEJSKICH

Volovyk Oleksandr,

magister uczelni WSB, Poznań, Polska

Rozwój turystyki wiejskiej cieszył się coraz większym zainteresowaniem w latach 90 XX wieku, a rosnąca literatura przyczyniła się do zrozumienia jej jako ewoluującego zjawiska. Turystyka wiejska weszła w drugą fazę rozwoju, przy czym pierwsza charakteryzuje się zwiększonym udziałem, rozwojem produktów i biznesu oraz partnerstwami. Zakłada się, że druga opcja będzie trudniejsza, biorąc pod uwagę pozostające pytania dotyczące jego miejsca w polityce, integracji w praktyce i dynamicznej roli w restrukturyzacji obszarów wiejskich.

Badania analityczne wskazują, że turystyka na obszarach wiejskich może stanowić 10-25% wszystkich form aktywności turystycznej. Jednak od dawna rozpoznawanym ograniczeniem analitycznym jest brak systematycznych źródeł statystycznych dla takich badań. Nie jest to zaskakujące, biorąc pod uwagę, że może nie być różnicy w lokalizacji lub działalności między „turystyką wiejską” a „wakacjami na wsi”. Wielu turystów wiejskich to goście jednodniowi, a nie nocujący. Różnorodność i fragmentacja turystyki wiejskiej oznacza, że w całej Europie Wschodniej istnieją tysiące przedsiębiorstw i inicjatyw społecznych, z których część jest zarejestrowana w lokalnych lub regionalnych urzędach, takich jak izby turystyczne. Wspólnymi problemami w badaniach są fundamentalne różnice w definicjach krajowych: jeden kraj może uwzględniać tylko aspekty rolnicze i przyrodnicze w swoim pojęciu „turystyki wiejskiej”, podczas gdy inny będzie badał wiele rodzajów działalności gospodarczej zlokalizowanych poza obszarami miejskimi. W wielu częściach świata obszary wiejskie od dawna tworzą warunki do rekreacji i działalności turystycznej, które nie zawsze były jednoznacznie określone jako „wiejskie”. Jednak na początku XXI wieku branża zdała sobie sprawę z potrzeby segmentacji i brandingu różnych aspektów turystyki i rekreacji właśnie wtedy, gdy zmienia się i komplikuje związek między

tą działalnością a kontekstem wiejskim [2].

Najważniejszy jest fakt, że działalność rekreacyjna i turystyczna na wielu obszarach wiejskich radykalnie przekształciła się ze stosunkowo pasywnych i drugorzędnych elementów krajobrazu w istotne czynniki zmian ekologicznych, ekonomicznych i społecznych. W kontekście współczesnego globalizmu, który jednoczy środowisko miejskie, turystyka wiejska jest często postrzegana jako kierunek mogący zaspokoić rosnące potrzeby kontaktu osobistego, indywidualizmu, autentyczności i dziedzictwa. W połączeniu z udoskonalonymi technologiami transportowymi i komunikacyjnymi, a także zapotrzebowaniem na dostęp do terenów wiejskich zarówno ze strony osób pracujących, jak i emerytów, turystyka i rekreacja stały się ważną częścią szerokiego wachlarza możliwości społeczno-kulturalnych i środowiskowych turystyki [1].

Turystykę należy wykorzystywać jako część portfela strategii promujących pomyślny rozwój obszarów wiejskich. Turystyka i rekreacja nie są odpowiednimi narzędziami rozwoju dla wszystkich obszarów wiejskich, ale czynniki przewagi komparatywnej będą się znacznie różnić w zależności od typu wsi. Turystyka wiejska zazwyczaj najlepiej nadaje się jako uzupełnienie istniejącej dobrze prosperującej i zróżnicowanej gospodarki wiejskiej.

Wkład turystyki w rozwój obszarów wiejskich może polegać na:

- rewitalizacji i reorganizacji lokalnej gospodarki, poprawy jakości życia;
- dodatkowego dochodu dla rolnictwa, rzemiosła i usług;
- nawiązaniu nowych kontaktów społecznych, zwłaszcza w celu przezwyciężenia izolacji odległych obszarów i grup społecznych;
- zapewnieniu możliwości ponownej oceny dziedzictwa kulturowego i jego symboli, zasobów krajobrazowych i dostępności otwartej przestrzeni, a także tożsamości obszarów wiejskich;
- promowaniu polityki zrównoważonego rozwoju środowiskowego, gospodarczego i społecznego;
- promowaniu świadomości ekonomicznej, wysokiej jakości produkcji żywności, a także nieużywanych i opuszczonych budynków, unikalnych

krajobrazów i artefaktów kulturowych [2].

Analizując ten ostatni punkt, rosnące zainteresowanie żywnością specjalistyczną, gastronomią regionalną, zdrowszym odżywianiem i promocją tożsamości lokalnej przyczyniło się do rozwoju turystyki gastronomicznej jako ważnego elementu integracji turystyki wiejskiej z lokalnymi ekonomicznymi pętlami sprzężenia zwrotnego.

Jednak turystyka może być stosunkowo delikatnym elementem rozwoju obszarów wiejskich, a mianowicie: powstawanie nowych firm i tworzenie miejsc pracy może być ograniczone ze względu na małą skalę i rozproszony charakter przemysłu. Z reguły jest to często w rękach tych przedsiębiorców wiejskich, którzy często nie mają specjalnego przeszkolenia w dziedzinie turystyki i często brakuje kapitału.

Typowe wioski częściej przyciągają gości, którzy chcą doświadczyć obrazu wsi stworzonej przez kontrurbanizację. Turyści mogą być niemile widzianymi przybyszami wśród mieszkańców wsi, którzy odegrali ważną rolę w zachowaniu wiejskiego krajobrazu kulturowego.

Kierunki zmian w turystyce wiejskiej można postrzegać jako pochodzące z dwóch rodzajów źródeł. Wewnętrzne obejmują ograniczenie protekcjonizmu, politykę wspierającą wielokulturowość, utratę populacji (starzenie się) lub wzrost (migracja młodszych wykwalifikowanych pracowników), zwiększenie czasu wolnego i zmiany w strukturze rodziny. Siły zewnętrzne można wiązać z działalnością korporacji transnarodowych, innowacjami technologicznymi, globalnymi rynkami finansowymi oraz restrukturyzacją gospodarczą. Oczywiście restrukturyzacja obszarów wiejskich jest związana z procesem i wpływem globalizacji, więc nie można jej rozpatrywać w oderwaniu od niej [3].

Skutki zmian na obszarach wiejskich mogą być maskowane lub nakładane na wiele struktur podmiejskich lub marginalnych, które pozostają administracyjnie, a zatem statystycznie „wiejskie”. Dane dotyczące aktywności gospodarczej, bezrobocia i spadku liczby ludności wiejskiej mogą być mocno zniekształcone przez takie czynniki, jak napływ nowo przybyłych emerytów, włączenie osób dojeżdżających do pracy ze wsi oraz zatrudnienie w niepełnym wymiarze godzin i sezonowe.

Rzeczywiście, „tradycyjni” mieszkańcy wsi mogą czuć, że tracą swoją tożsamość i są marginalizowani przez takie wydarzenia [2].

Wnioski. Turystyka wiejska (głównie w Europie i Ameryce Północnej) staje się coraz bardziej złożoną fazą ekspansji, różnicowania, konsolidacji i zrozumienia, z czego wynika szereg konsekwencji:

- rynki będą się nadal rozwijać, konkurencja będzie rosła, podaż będzie rosła, a produkty będą się dalej różnicować, co będzie wymagało dalszego rozwoju partnerstw i sieci w zakresie promocji obiektów turystyki wiejskiej;
- marketing stanie się bardziej wydajny i wyrafinowany, między innymi dzięki wykorzystaniu technologii informatycznych do promocji stron internetowych i informacji, rezerwacji online, obsługi klienta oraz kształcenia i szkolenia na odległość;
- w wyniku wzmożonej aktywności i konkurencji zaostrzą się kwestie użytkowania gruntów, w tym problemy z dostępem do gruntów wiejskich;
- większa uwaga zostanie zwrócona na zrównoważony charakter polityki w zakresie turystyki wiejskiej.

Coraz bardziej złożony i różnorodny schemat wyludniania się wsi, który nakładał się na turystykę i rekreację. Subiektywne, emocjonalne przywiązanie do wyobrazonego miejsca i społeczności może nie mieć związku z obiektywną rzeczywistością, ale może wpływać na zachowanie ludzi. Reprezentacja obszarów wiejskich poprzez turystykę, budownictwo mieszkaniowe i promocję inwestycji może aktywnie kształtować przestrzeń wiejskie. Zapotrzebowanie na piękne wsie lub tworzenie stowarzyszeń kulturalnych tworzy wygląd osad wiejskich, aby zaspokoić potrzeby przyjezdnych. Świadomość takich preferencji musi być formułowana w procesie rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach wiejskich.

Lista używanych źródeł

1. Butler, R.W., Hall, C.M. and Jenkins, J. (eds) (1998). *Tourism and Recreation in Rural Areas*. John Wiley & Sons, Chichester and New York.
2. Derek Hall, Lesley Roberts and Morag Mitchel (eds) (2016). *New directions in rural*

tourism. Routledge, New York.

3. Sharpley, R. and Sharpley, J. (1997). Rural Tourism. An Introduction. International Thomson Business Press, London.

ЗЕЛЕНІ МІСТА ЄВРОПИ ЯК ЕКОМОДЕЛІ

Климнюк М.Р., магістрантка 1 курсу,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Європейські міста інвестували багато в зелену інфраструктуру – парки, природні системи, міське та сільське господарство, зелені насадження – до такої міри, яку рідко можна побачити в містах США. В європейських містах переваги трансформації дуже очевидні. Гельсінкі також захищає неймовірно великі квартали зелених насаджень, такі як Центральний парк Гельсінкі. Ці великі зелені насадження служать основою, в якій можна знайти багато менших зелених насаджень [1]. Європейський зелений урбанізм надзвичайно всеосяжний за масштабами та цілісним баченням, і це ще один важливий урок. Такі міста, як Копенгаген, Фрайбург і Париж, не роблять лише одну чи дві речі, а розробили довгий і вражаючий список зелених міських програм, політику і стратегію, часто дуже інтегрованих і зазвичай взаємопідкріплюючих зелених та сірих зон.

Кожне місто має власний особливий пакет інновацій, але наочні приклади показують цінність і необхідність повного та всеосяжного набору дій, які разом складають зелене міське бачення міста. Європейський підхід до зеленого управління також є зразковим, визнаючи важливість встановлення чітких екологічних цілей та суворих мінімальних енергетичних та екологічних стандартів. І не менш важливо, що європейські міста та країни багато в чому змінили структуру економічних стимулів для підтримки та просування екологічних результатів. Прийняття податків на вуглекислий газ на національному рівні, на додаток до податків на бензин і автомобілі, послужило глибокому зміцненню більш стійких

результатів. Давня європейська філософія оподаткування та використання цих доходів для підтримки громадського транспорту різко відрізнялася від практики в США. Як приклад, національне законодавство Німеччини про пільгові тарифи зробило багато для створення фінансових стимулів для встановлення там сонячної енергії. Є однаково важливі приклади як на місцевому рівні, так і на рівні штатів, включаючи багато європейських міст, які вводять плату за зливову воду на основі непроникних поверхонь (практика, яка почала поширюватися в США, у містах від Вашингтона, округ Колумбія, до Грінсборо, Північна Кароліна), і це надає великі фінансові стимули для встановлення зелених елементів [1].

Є ідея – зібрати експертів по цих питаннях, щоб вони розповідали історії своїх міст, – частково надихнути, частково продемонструвати те, що насправді є в області можливостей, і запропонувати багатий асортимент зелених міських ідей, інструментів і підходів. Незважаючи на їх очевидні переваги та цінності, все ж буде багато перешкод, з якими доведеться зустрітися, щоб прискорити впровадження європейських ідей та практик зеленого міста в США. Певні з цих перешкод є фінансовими та економічними, інші політичні та культурні.

Сюди входять, наприклад, реальні або уявні додаткові початкові витрати, пов'язані з зеленими ідеями та технологіями (наприклад, для зелених дахів, зелених стін), хоча більшість або всі ці стратегії озеленення є економічно ефективними протягом відносно короткого періоду часу (наприклад, зелені дахи захищають і продовжують термін служби даху і таким чином економічно виправдовують невеликі початкові витрати; зелені будівлі заощаджують гроші на опалення та охолодження; вартість посадки дерев і безкоштовне розповсюдження дерев більш ніж оплачується за рахунок зменшення потреби в охолодженні та енергії). Відповідь частково лежить у практичному європейському підході до регулювання та стимулювання зелених стратегій. Механізми ціноутворення в європейських містах і країнах допомагають вирівняти фінансове поле та зробити інвестиції в зелені міста більш привабливими та можливими

Багато переваг озеленення міст важче визначити кількісно (наприклад, підвищення продуктивності праці, психологічні переваги дерев і зелених насаджень),

вони можуть також бути загальнодоступними (наприклад, скорочення викидів парникових газів і, таким чином, глобальне потепління, зниження навантаження на електромережу) [1]. Європейська модель має більш розумну, узгоджену, перспективну систему планування (рис. 1). Майже всі міста Європи демонструють цінність інтегрованих структур містобудування (район міста та мікрорайон).

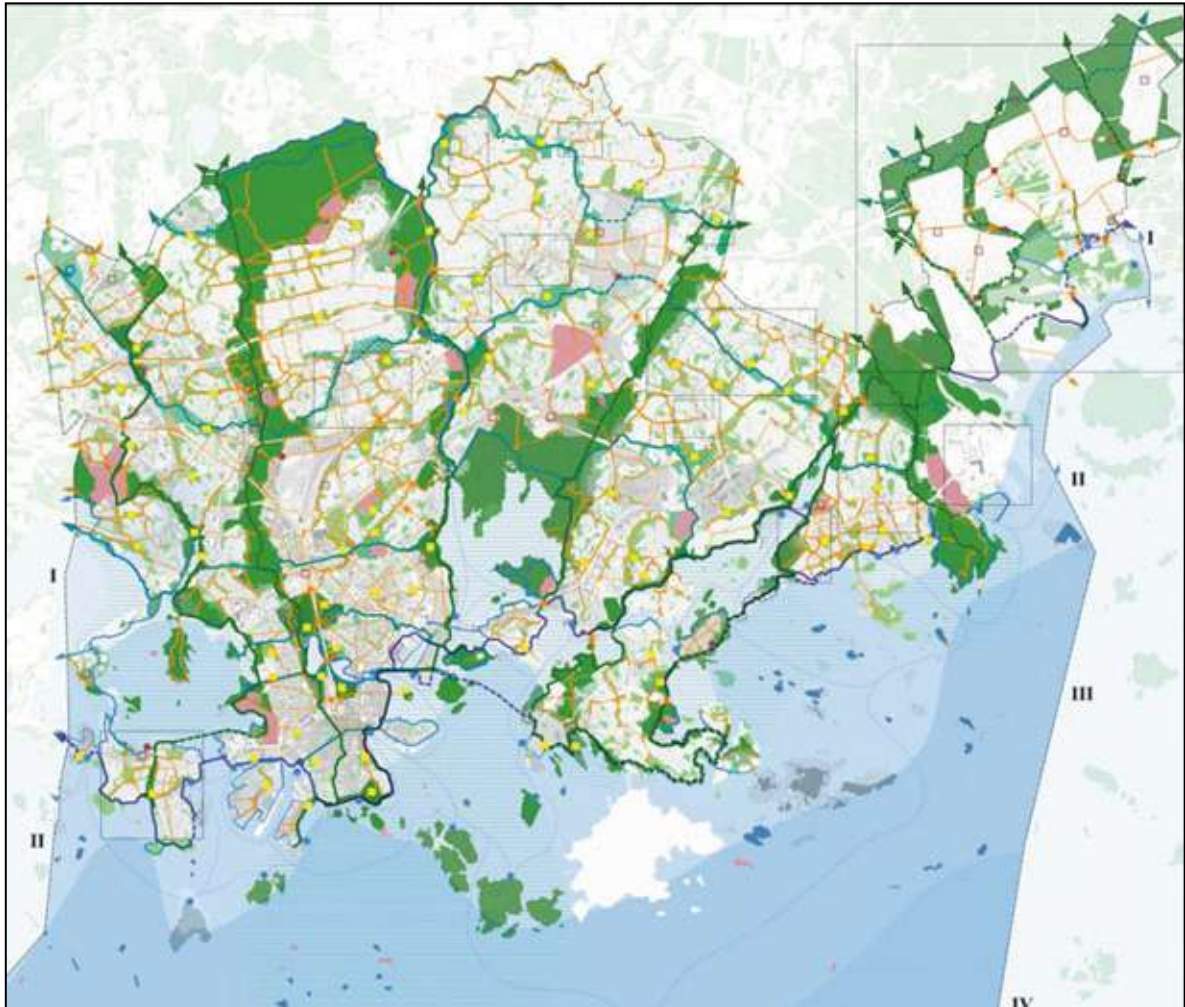

Рис. 1 Зелена мережа в Гельсінкі до 2050 року [2]

Ці європейські приклади показують, що програма зеленого міського порядку денного не повинна стосуватися жертв або позбавлення, а радше можливість для більш жвавого, придатного для життя, багатого та здорового способу життя з меншим екологічним слідом. Можна проєктувати будинки та підприємства, які споживають надзвичайно малу кількість енергії, маючи повне забезпечення енергією великих житлових та робочих територій.

Нові реалії та екологічні обставини вимагають швидшої передачі та

сприйняття громадою екологічних ідей, особливо житла з низьким споживанням енергії, розвитку позитивної енергії, а також практики відновлюваної енергії в цілому, і тут знову європейські міські моделі добре підходять до нашого часу.

Список використаних джерел

1. Green cities of Europe: global lessons on green urbanism (2012) / edited by Timothy Beatley. Washington: Island Press. 234 p.
2. Planning Cities with Nature Theories, Strategies and Methods (2019) / Editors Fabiano Lemes de Oliveira, Ian Mell. Cham: Springer Nature Switzerland. 285 p.

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ МІСТЕЧКА ПЕЧЕРА

Олексієнко А.П., магістрантка 1 курсу,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Долина Південного Бугу як регіон дослідження, де активне рекреаційне освоєння природних умов і ресурсів розпочалося з XVIII ст., є достатньо репрезентативною територією для дослідження антропогенних та етнокультурних ландшафтів. Модельним містечком може бути Печера, розташована у середній течії Південного Бугу.

У районі містечка Печера є сформовані рекреаційні ландшафти, де виділено рекреаційну смугу кліматотерапевтичного призначення. Незначні за площею (до 40 га), хвойно-широколистяні сильнофітонцидні, естетично привабливі лісові масиви сконцентровані тут на схилах долини Південного Бугу [2]. Вони органічно доповнюються етнокультурними ландшафтами у містечку Печера. Територія багата на природні та історико-культурні ресурси, які створені під впливом польської, української та єврейської культур.

З кінця XVIII ст. до 1920 р. Печера була волосним центром і відносилося до Брацлавського повіту Кам'янець-Подільської губернії. Внаслідок змін в

адміністративно-територіальному поділі регіону, а саме через поділ території України на округи, 1 квітня 1923 року Печерську волость було ліквідовано. Печера стала центром сільської ради, до якої увійшло сусіднє село Даньківка, й була включена до складу Тульчинської округи Шпиківського району [3]. У 1957 році, внаслідок укрупнення населених пунктів, с. Даньківка та її землі були приєднані до Печери й стали вважатися одним селом – Печерою. У складі Шпиківського району Печера та населені пункти Печерської сільської ради перебували до 1963 року. Після ліквідації Шпиківського району землі Печерської сільської ради були включені до складу Тульчинського району Вінницької області.

Поєднання натуральних й етнокультурних ландшафтів сприяло формуванню парків як частини польської садиби Потоцьких. У межах ділянки розташовані 3 заповідних об'єкти, два з яких – парки (табл. 1).

Таблиця 1

Природно-заповідний фонд ділянки «Печера» [за 1]

Тип фонду	Назва	Площа, га	Характеристика
Ландшафтний заказник місцевого значення	Прибузький	62,3	Заснований згідно з рішенням 13 сесії облради від 26.12.1997 р. Розташований вздовж р. Південний Буг у межах Печерської сільської Ради. Долина річки з окремими виходами гранітних порід на поверхню. У трав'яному покриві переважає рослинність: горицвіт, сон-трава, котячі лапки, конюшина біла.
Парк садово-паркового мистецтва місцевого значення	Печерський парк	20,0	Заснований згідно з Постановою колегії Держкомприроди з охорони природи № 49 від 17.12.1984. Розташований у с. Печера. Парк засновано в кінці XVII ст. На території зростає 60 видів і форм дерев та чагарників, які розташовані на корінних схилах р. Південний Буг, русло якої в районі паркової зони заповнене численними порогами. У парку збереглася алея 250-річних лип, а також будинок костелу – пам'ятник архітектури.

На окрему увагу заслуговує Печерський парк, який був закладений в 1682 році. До своїх нових хазяїв (Свейковських), він був прямокутної форми, з численними липовими алеями. Ще й зараз тут можна зустріти дерева, які збереглися від ранніх насаджень. З 1842 року Печера стала власністю Потоцьких. У XVIII сторіччі ширилась мода на пейзажні парки, й Потоцькі не рахувалися з коштами аби переобладнати ландшафт за своїм смаком. Правобережжя вздовж Південного Бугу було розбито на алеї, обсаджено липами, композиційно розростались ясени, бук, горіх. Його сучасна площа складає 26 гектарів. До 1964 року він був складовою частиною Печерського парку, від якого відділявся лише Південним Бугом. В парку зростають найкрупніші в Україні екземпляри ялини східної. Є насадження сосни чорної, дубу звичайного, горобини, ялини колючої, липи, клену. Від брами до палацу вела 500-метрова алея, обсаджена чотирма рядами старих лип. Правою та лівою стороною були розташовані газони. Від головної алеї бічні відходили у різні сторони: одна – до стайні, друга – до мурованої каплиці [1]. У печерському парку зберігся так званий останній архітектурний спалах минулих часів: стилізований під романтичну архітектуру мавзолей.

Парк має частково регулярну структуру, частково – ландшафтну. Перша – площинна, розташована перед палацом і схилами Південного Бугу, друга – на крутому схилі долини. Частина парку нерегулярного типу була розташована на гранітній кручі. По ній було прокладено стежку, яка переходила у сходи, декоровані скульптурами з білого мармуру і доходила до мурованого містка (до нашого часу не зберігся) і до русла Південного Бугу.

Тому до нашого часу не збереглося й половини сакральних споруд містечка, які були тут до 1917 р. (табл. 2) (окремі з них функціонують і сьогодні), а більшість з тих, що залишилися – потребують капітального ремонту.

Основними критеріями оптимізованості та раціонального використання етнокультурних ландшафтів Печери є: збереження існуючого пріоритетного напрямку використання території при збільшенні режиму охорони окремих ділянок; збереження композиційного замислу та історичної цілісності території; збереження та відновлення сформованих ландшафтно-архітектурних

особливостей парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва; доцільне територіальне співвідношення функціональних зон.

Таблиця 2

Сакральні споруди, які існували на території Печери до 1917 р. [за 1]

Назва храму	Рік заснування	Коментарі
Каплиця (функціонує по сьогодні)	1904	Мавзолей є каплицею, що має в плані латинський хрест. Високі щипці з трьох сторін підіймаються над абсолютно однаковими романськими порталами, з яких бічні обрамляють вітражні вікна, а західний - головний вхід.
Костел	1793	Каплиця діяла в 1850 р., приписана до костелу у Немирові. Д.В. Малаков про нього не згадує – напевно, не зберігся. На плані містечка (1862) теж не вказаний.
Церква Різдва Богородиці (функціонує по сьогодні)	1764	Церква Різдва Богородиці – дерев'яна триверха. В 1838 р. прибудовано притвор з заходу. В 1865 р. проти західних дверей збудована кам'яна дзвіниця з фундаменту колишнього палацу над скелею. В 1869 р. прибудовано ризницю. Сліди валів, ровів, в'їзних воріт легко вгадуються на вершині кручі, навислої над річкою.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2013. 464 с.
2. Географія Вінницької області: проб. навч. посіб. для середньої школи / ред. Г. І. Денисик, Л. Ф. Жовнір. Вінниця: Гіпаніс, 2004. 306 с.
3. Кошопал О.Ф. Історія Печери. Вінниця, 2011. 432 с.

**ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНА
ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ БРАЦЛАВА**

Шамайда Д.А., магістр 1 курсу,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Для управління та охорони етнокультурних ландшафтів оптимальним є створення регіональних ландшафтних парків, які є природоохоронними

рекреаційними установами місцевого або регіонального значення і формуються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та історико-культурних об'єктів і забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Історико-культурні раритети і феномени, безпосередньо пов'язані з природними умовами, ресурсами та достоїнствами, повинні розглядатись як єдине ціле у системі етнокультурних ландшафтів.

За ступенем історико-культурної цінності визначена така номенклатура територій і зон охорони пам'яток: а) території пам'яток, б) комплексні охоронні зони. Комплексна охоронна зона встановлюється з метою охорони й доцільного використання неповторного історико-містобудівного утворення, яке включає в себе низку пам'яток. Комплексна охоронна зона створюється як зона спеціального режиму охорони і використання найбільш цінних з історико-архітектурного та містобудівного погляду територій для збереження їх індивідуального образу.

Зона охоронюваного ландшафту Брацлава визначена в межах його адміністративних меж, які забезпечені актуальною цифровою топопідосною. Водночас необхідно зауважити, що значні території історичного й цінного ландшафту лежать поза адміністративними межами міста. Зона охоронюваного ландшафту Брацлава, з погляду охоплення долини річок Південний Буг [3] та Пуцівка поза умовними адміністративними межами, є цілісною територією. У межах містечка вона включає частину річкової долини з заплавною, надзаплавно-терасовою та силовою місцевостями, а також об'єктами культурної спадщини (частина слов'янського поселення [1]). В межах опрацювання матеріалів містечка Брацлав проведено роботу з проектування меж територій пам'яток та визначення їх зон охорони (рис. 1).

Режим використання території комплексної охоронної зони історичного ядра пам'яток містечка Брацлав спрямований на забезпечення збереження історичного середовища пам'яток і можливість відтворення втрачених цінних елементів етнокультурного середовища. Режим збереження і використання пам'яток та історичної забудови в охоронній зоні визначає необхідність комплексного збереження і регенерації середовища містечка.

В охоронній зоні необхідно зберігати етнічно цінні елементи розпланування, забудову, впорядження і ландшафт та відтворювати їх кращі втрачені елементи і якості, усувати дисгармонійні будівлі і споруди та невластиві історичному середовищу елементи впорядження. Необхідно передбачати архітектурно-містобудівні заходи, які створюватимуть сприятливі умови для огляду етнокультурних пам'яток та їх оточення. Важливим аспектом є гармонізація або ж програма реконструкції існуючих дисгармонійних громадських будинків, споруджених в другій половині XX ст. [2].

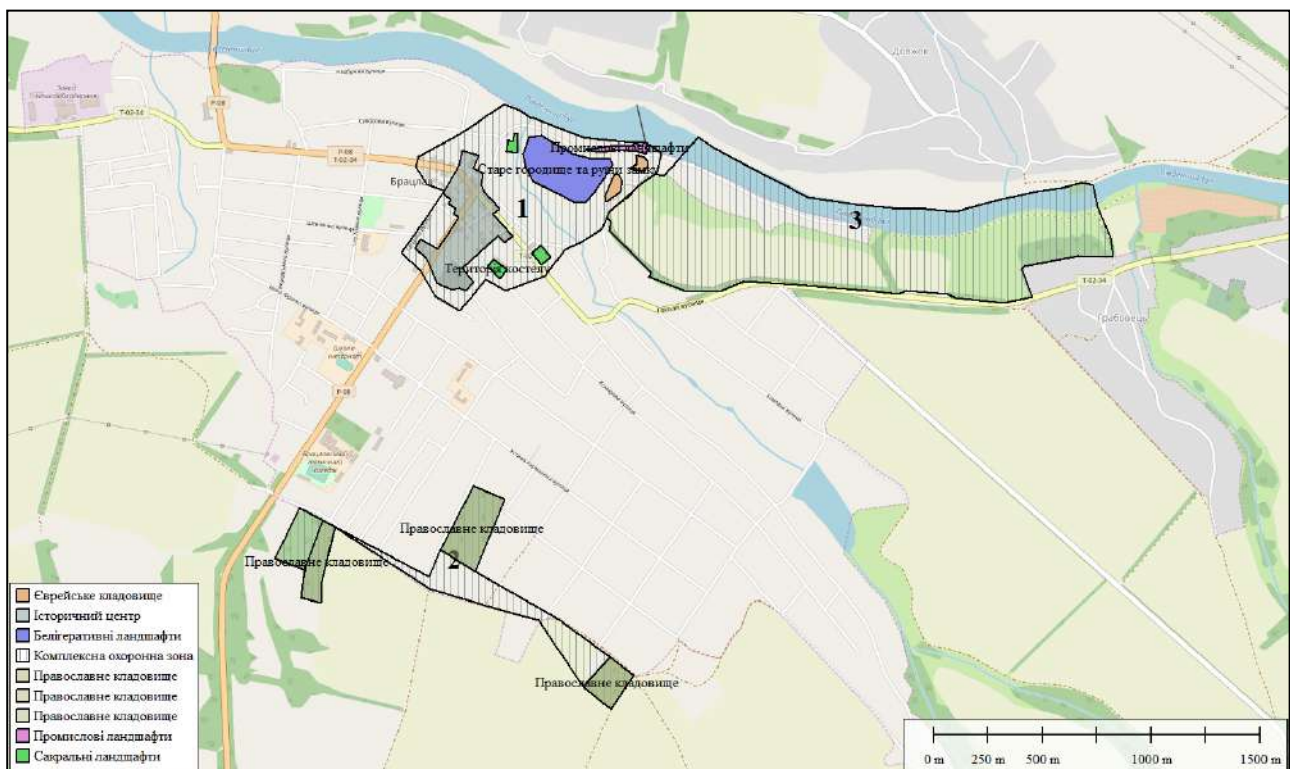

Рис. 1 Проектовані межі територій пам'яток та комплексних зон охорони містечка Брацлав

Комплексні охоронні зони: 1 – пам'яток історичного центру; 2 – тафальних ландшафтів; 3 – охоронюваного ландшафту.

В комплексній охоронній зоні забезпечуються необхідні для збереження пам'яток гідрогеологічні умови, чистота повітря і прилеглих до межі комплексної охоронної зони водоймищ (водосховище, русла річок Південний Буг, Пуцівка), захист від динамічних впливів, зсувів. У зонах охоронюваного ландшафту забезпечується охорона природного середовища, збереження і відтворення цінних

природних і пейзажних якостей пов'язаного з пам'ятками флювіального ландшафту, ліквідація чи візуальна нейтралізація будівель, споруд і насаджень, що спотворюють цей ландшафт.

Белігеративні, сакральні, тафальні ландшафти Брацлава мають значний етнокультурний потенціал і можуть бути основою для створення історико-культурного й архітектурного заповідника. Охоронні заходи у вигляді музеєфікації замкових комплексів у Брацлаві є найефективнішим методом збереження етнокультурної спадщини. Вони дозволять долучати етнокультурні пам'ятки до регіональних та локальних туристичних маршрутів.

Реставрації та збереженню підлягає також частина етнокультурних промислових, лісових і водних антропогенних, сакрально-тафальних ландшафтів. Частково цей процес уже розпочато, однак як і раніше він проходить спорадично і неорганізовано, без залучення місцевої громади Брацлава. Значно краще реставруються єврейські етнокультурні ландшафти.

Список використаних джерел

1. Виногородська Л.І. Археологічні дослідження на замчищі у смт. Брацлав Вінницької області в 2003 р. *Археологічні відкриття в Україні. 2002-2003 рр. Збірка наукових праць, Вип. 6.* К. : ІА НАНУ, 2004. С. 79-83.
2. Воловик В. М., Балинський І.А. Етнокультурні ландшафти Брацлава [Електронний ресурс]. Молодий вчений. 2018. №4. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4/93.pdf>. Назва з екрану.
3. Географія Вінницької області: проб. навч. посіб. для середньої школи / ред. Г. І. Денисик, Л. Ф. Жовнір. Вінниця: Гіпаніс, 2004. 306 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

СТАЛИЙ СІЛЬСЬКИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ТА ЧИННИКИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Воловик В.М., д.г.н., професор,

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

Розвиток туризму в сільській місцевості відкриває певні перспективи розвитку, але створює відповідні загрози. Сільський етнокультурний туризм – це сфера, розвиток якої базується на використанні природних ресурсів, етнокультурних ресурсів і туристичних об'єктів, пов'язаних з діяльністю автентичних етносів. У зв'язку з динамічним розвитком цього виду відпочинку проблемою є виснаження ресурсів, деградація ландшафту та туристичного простору. Тому необхідно вжити заходів, щоб його розвиток відбувався в гармонії з довкіллям; він має бути спланованим і стійким [1]. Потрібно діяти так, щоб ландшафти були не лише туристичним продуктом. Досвід показує, що неконтрольований бурхливий розвиток і покладання виключно на закони ринку є однією з причин деградації найцінніших природних багатств. Туризм повинен займати належне місце у формуванні умов для сталого розвитку суспільств у туристичних регіонах, щоб зберегти ресурси та екологічні цінності у первинному стані, який забезпечує постійні можливості їх застосування як нинішнім, так і майбутніми поколіннями. Особливо актуально це є у контексті збереження регіональної етнокультурної спадщини.

Поняття сільського етнокультурного ландшафту формується у 90-х роках ХХ сторіччя – початку ХХІ сторіччя (В.М. Воловик, Г. І. Денисик, О. П. Ковальов, С. П. Романчук) [1]. Особливості туризму в сільських етнокультурних ландшафтах Поділля проаналізовані В. М. Воловиком [2]. Сільський культурний і етнокультурний туризм вивчається в працях зарубіжних авторів: аналіз туристських атракцій у сільських етнокультурних ландшафтах

проведено у праці Т. Єндрісяк [3]; канадські дослідники [4] присвятили монографію вивченню комплексної ролі локальних культур у сільському туризмі та сучасним змінам у сільських ландшафтах; американські вчені проаналізували співвідношення рекреаційного використання та сільського туризму, розкривши практичні аспекти [5].

Завдання сталого розвитку сільського етнокультурного туризму полягатиме в управлінні туристичними активами (матеріальна та духовна спадщина) таким чином, щоб не призводити до їх деградації та надавати мешканцям регіону можливість жити гідно. Тому для розвитку сільського етнокультурного туризму необхідно:

- охорона біорізноманіття та раціональне його використання;
- контроль і належне управління, щоб він працював стійким чином;
- приділяти особливу увагу регіонам, де природне або етнокультурне середовище може бути під загрозою масового туризму;
- підтримка суб'єктами господарювання моделей туризму відповідно до принципів сталого розвитку;
- особливий інтерес місцевої влади до сталого туризму.

Виходячи з досвіду світового туризму, фахівці різних галузей сьогодні приділяють багато уваги сталому розвитку туризму. Сталий туризм – екологічно чистий туризм. Він протистоїть звичайному (масовому) туризму, який часто порушує рівновагу, що панує в природі, і не враховує вимоги довкілля. Тому, сільський туризм є важливим елементом сталого розвитку, який активно підтримується Європейським Союзом. Екологічний розвиток означає життя та роботу таким чином, щоб узгодити потреби довкілля з економічними та соціальними потребами людини, але без шкоди для добробуту майбутніх поколінь. Сталий розвиток вимагає змін у здійсненні економічної експансії, щоб товари та послуги вироблялися екологічно чистими та економічно доцільними процесами. Крім того, формується раціональніше використання ресурсів, краще управління відновлюваними ресурсами, адекватніша оцінка ефектів підприємницької туристичної діяльності.

Таким чином, сталий розвиток відповідає запитам мешканців Землі, і водночас забезпечує майбутнім поколінням можливість задовольняти свої потреби. Дж. Маєвські та Б. Лейн вважають сталий розвиток «...розвитком, який здатний задовольнити потреби сучасності та узгоджується з потребами майбутніх поколінь» [за 3]. Вони перераховують чотири принципи, на яких формується концепція сталого розвитку: комплексне планування; збереження основних екологічних процесів; захист культурної (етнокультурної) спадщини та біорізноманіття; розвиток відповідно до довгострокових концепцій, щоб вжиті дії не призвели до виснаження природних ресурсів.

Представлені принципи можна використати у сільському етнокультурному туризмі, але комплексне планування є найважливішим для ефективного функціонування. Метою сталого туризму є:

- пропаганда здорового способу життя в гармонії з природою;
- збереження природних ресурсів і автентичної культури місцевих громад (валоризація природної та культурної спадщини з одночасним забезпеченням її охорони); створення нових джерел доходів для місцевого населення та підвищення якості життя територіальної громади;
- примушування індустрії туризму зменшувати кількість відходів і надмірне споживання ресурсів;
- сприяння проєкологічній поведінці у місцевих громадах.

Розвиток сталого туризму має задовольняти потреби сучасних туристів і приймаючих регіонів, одночасно захищаючи та розширюючи можливості на майбутнє. Він призначений для забезпечення управління всіма ресурсами таким чином, щоб задовольняти економічні, соціальні та естетичні потреби, зберігаючи етнокультурну цілісність, захищаючи екологічні процеси, біорізноманіття та системи захисту життя. Сталі туристичні продукти існують у гармонії з місцевим середовищем, спільнотою та етнокультурою, які таким чином стають бенефіціарами, а не жертвами розвитку туризму.

Природно цінні території, особливо національні та регіональні ландшафтні

парки (Середнє Побужжя, Гранітно-степове Побужжя, Немирівське Побужжя, Дністровський тощо) є туристично привабливими і тому потребують особливої охорони. Основою їх туристичної привабливості є туристичні цінності та привабливість. Їх тип, розмір, якість і доступність впливають на можливість розвитку конкретних форм туристичного руху та інтенсивність використання. Природно цінні території містять унікальні ресурси та особливості довкілля, що означає не лише генетичне, видове, екосистемне та ландшафтне багатство (з особливим наголосом на найрідкісніших та найцікавіших елементах, у т.ч. етнокультурної спадщини сільських ландшафтів), а й здатність середовища до саморегулювання природних процесів (біологічне відтворення та регенерація цінностей природного простору) та самоочищення (накопичення, транспортування та трансформація забруднюючих речовин).

Отже, необхідними умовами для існування сталого сільського етнокультурного туризму, особливо в екологічно цінних районах, є:

- захист біорізноманіття та вдосконалення його раціонального використання;
- заміна або принаймні зменшення переважання групового туризму на користь інтимних форм активного (культурного / етнокультурного) туризму;
- продовження туристичного сезону;
- визначення туристично-рекреаційної ємності з метою усунення інтенсивного, концентрованого туристичного руху на невеликій території.

Екологічні, соціальні, економічні, спадщини та культурні наміри повинні бути прийняті до уваги, щоб гарантувати, що територія або регіон мають потенціал для розвитку сталого сільського етнокультурного туризму. Краще задоволення потреб туристів вимагає відповідності конкретним очікуванням. П. Макналті [3] зазначає такі особливості:

- спати на зручних ліжках за помірну ціну;
- використання чистих ванних кімнат;

- вживання місцевих продуктів – простих, але добре приготованих;
- гарні краєвиди та цікава природа регіону;
- знайомство з історією та культурою відвідуваної місцевості;
- використання рекреаційних заходів (риболовля, лижні прогулянки);
- можливість придбати вироби місцевих ремесел та сувеніри;
- захоплення місцевою музикою, танцями та театром;
- подорожувати без обмежень і проблем безпеки;
- професіоналізм організаторів та працівників туризму.

Розвиток сталого етнокультурного туризму може запобігти втраті автентичності українського села, національної культури, звичаїв, сільської архітектури, костюмів, фольклору та традиційного розуміння ідеї праці у певних місцевостях. Саме в сільському середовищі збереглися самобутні звичаї та особливості традиційної культури, які формують ідентичність нації.

Список використаних джерел

1. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування: [монографія]. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. 464 с.
2. Воловик В. М. Туризм у сільських культурних ландшафтах: визначення, чинники розвитку. *Вісник інституту педагогічної освіти. Серія географічна. Випуск 1 (2012): матеріали четвертої Міжнародної науково-практичної конференції «Еко- і агротуризм: перспективи розвитку на регіональному та локальному рівнях»*, (м. Рівне, Україна, 29-30 березня 2012 р.). Рівне: Червінко А. В., 2012. С. 254-259.
3. Jędrysiak T. (2010). *Wieska turystyka kulturowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. 163 s.
4. Rural Tourism Development. Localism and Cultural Change (2009) / edit. E. Wanda George, Heather Mair and Donald G. Reid. Toronto: Channel View Publications, 2009. 276 p.
5. Rural tourism and recreation: principles to practice (2001) / edited by Lesley Roberts and Derek Hall. New York: CABI Publishing. 231 p.

СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ РЕГІОНУ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ЙОГО ТУРИСТСЬКОЇ АТРАКТИВНОСТІ

Гудзевич А.В.,

д.г.н., професор кафедри географії,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Специфіка регіональної туристсько-рекреаційної діяльності виявляється, передусім, у яскраво вираженій ресурсній орієнтації конкретної території. Розглянута з цієї позиції у публікаціях [3-5] Вінницька область має усі передумови, необхідні для успішного забезпечення збалансованого розвитку туристсько-рекреаційної сфери: багата природна та культурна спадщина, достатні соціально-економічні ресурси. Певні відмінності у забезпеченості та особливостях розміщення й експлуатації туристично-рекреаційних ресурсів і туристичної інфраструктури є причиною просторових диспропорцій у розвитку туристсько-рекреаційної діяльності регіону. Переконалий, у вирішенні питання якнайширшого залучення усієї території краю для рекреації та туризму як одного з найощадливіших напрямів сучасного природокористування, важливу роль може відігравати відповідний позитивний туристичний імідж території. Він формується на основі сукупності уявлень про природні, соціально-культурні, інфраструктурні, економічні особливості регіону, які визначають туристський попит.

Кожен регіон самостійно розробляє бренд-стратегію, багато в чому це залежить від географічних, природних, економічних, культурних особливостей регіону. Розглянемо брендингові можливості Вінницької області.

Структуру образу регіону визначає:

1. Регіональна символіка (прапор, герб, гімн тощо);
2. Статус регіону (це місце регіону в структурі інших регіонів країни щодо розвитку економіки, політики, культури і зовнішніми зв'язками з іншими регіонами);
3. Зовнішність регіону (зовнішній вигляд).

Офіційна символіка органів місцевого самоврядування та виконавчої влади Вінницької області (прапор і герб) затверджені рішенням 10 сесії обласної ради 22 скликання 18 липня 1997 р. В основі символів відтворено емблеми Поділля (Подільського воєводства, 1434 р.) — золоте сонце та Брацлавщини (Східного Поділля) — срібний хрест із синім щитком, на якому срібний півмісяць [2].

Унікальна можливість Вінницької області – її просторове положення в центральній частині України на перетині важливих транспортних шляхів. Край – рекордсмен за кількістю сусідів-областей [2].

Вінницька область – один із всебічно розвинених аграрно-промислових та культурно-історичних регіонів України. Вінницька область разом із Києвом, Харківською, Київською та Чернівецькою областями увійшла в п'ятірку за рівнем соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 рік.

В економіці України станом на 1 січня 2022 р. Вінницька область займає: 12 місце за площею (4,4% до площі України), 10 місце за рівнем валового регіонального продукту на одну особу, 9 місце за кількістю зайнятого населення та за рівнем його доходу, 10 місце за кількістю населення серед регіонів України та обсягами реалізації продукції й експорту товарів на одну особу [].

За даними Державного агентства земельних ресурсів України показник сільськогосподарського освоєння території дорівнює понад 76% і становить 2 тис. км². За розмірами сільськогосподарських угідь область займає серед регіонів України 9 місце.

Вінницька область є інвестиційно привабливим регіоном, оскільки має потужний промисловий та науковий потенціал, розвинену транспортну інфраструктуру, вигідне географічне розташування відносно ринків України та країн ЄС. Реалізація на території області державних ініціатив, зокрема у рамках реалізації Національної транспортної стратегії на період до 2030 року «Drive Ukraine 2030».

Транзитний потенціал (міжнародний аеропорт Вінниця, залізничні станції Вінниця, Жмеринка, Козятин, територію області включено до державного інвестиційного проєкту Go Highway автобан Одеса-Гданськ), щільність

автомобільних доріг загального користування складає 340,4 кілометрів на 1 тис. км² території, що на 20,1% перевищує загальнодержавний показник (281 км на 1 тис. км²).

Наразі у Вінниччини є усі передумови й для формування багатьох видів брендів, зокрема: освітнього, агро-промислового та інших.

Освітній бренд – ядром для розвитку даного бренду можуть стати провідні вузи Вінницької області: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінницький національний технічний університет, Вінницький національний аграрний університет, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова.

Інтригуючим є давність окремих вузів Вінниччини. Так, найстарший вуз Вінниччини – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського у 2022 році – відзначив 110-річний ювілей. З іншого боку важливим для формування позитивного бренду є вузівські здобутки. І як тут не згадати, що Вінницький національно технічний університет (ВНТУ) на міжнародній виставці 23-25 жовтня 2018 року отримав найвищу почесну відзнаку – звання «Лідер інновацій в освіті».

Згідно рейтингу, розробленого Центром міжнародних проєктів “Євроосвіта” у партнерстві з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence, п’ять університетів Вінниці увійшли до академічного рейтингу закладів вищої освіти «Топ-200 Україна 2022». Заклади-переможці вищої освіти ранговані наступним чином:

- Вінницький національний технічний університет (15 місце);
- Донецький національний університет імені Василя Стуса (21 місце);
- Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (22 місце);
- Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (78 місце);
- Вінницький національний аграрний університет (131 місце).

Відповідно до консолідованого рейтингу закладів вищої освіти України 2022

року, складеного інформаційним освітнім сайтом «Освіта.ua» до «двадцятки» найкращих увійшли два вінницькі університети: Донецький національний університет імені Василя Стуса (15 місце) та Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова (18 місце).

На початку 2023 року, ВНТУ (за даними UniRank), посів 13 місце серед 181 українських вишів й у травні 2023 року увійшов до рейтингу «World Rating of the Best Chancellors and Universities», де представлено тисячу найкращих університетів та їхніх ректорів з різних країн. Здобути таке визнання дуже важливо, оскільки цей «рейтинг» — концептуально аналогічний кредитному рейтингу. Така демонстрація рівня якості та ефективності роботи навчального закладу орієнтує роботодавців, науковців, абітурієнтів та їхніх батьків.

Агропромисловий бренд. Упродовж останніх років Вінницька область — лідер за економічною ефективністю (2016), індексами промислової продукції (2017), а у 2018 році визнана найзручнішим регіоном для ведення бізнесу.

Аграрний сектор області за підсумками 2010–2021 років, згідно інформації Вінницької облради, посідав перше місце в Україні за обсягами виробництва продукції сільського господарства, в т.ч. й виробництва на одну особу (2021 р.), з виробництва (реалізація) м'яса та за чисельністю поголів'я птиці. Питома вага регіону, за 2021 р., в загальнодержавному виробництві сільськогосподарської продукції складав 8,0 %.

Також Вінниччина є лідером серед регіонів України за обсягами виробництва зернових культур, цукрових буряків, плодово-ягідної продукції. У галузі тваринництва Вінниччина займає перше місце в Україні з виробництва (реалізація) м'яса, чисельності поголів'я птиці. Друге місце — з виробництва молока та чисельності поголів'я корів.

Основою промисловості області є понад 300 підприємств різних форм власності, на яких, до початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, працювали понад 55 тис. осіб. З них, понад 20 тис. працівників зосереджена у харчовій промисловості. Продукція промислових підприємств широко відома як в Україні, так і далеко за її межами. Серед її виробників:

ПрАТ «Глуховецький гірничо-збагачувальний каоліновий комбінат», Казенне підприємство науково–виробниче об'єднання «Форт», ТОВ Немирівський лікеро-горілчаний завод «Nemiroff», ПАТ «Вінницька кондитерська фабрика» (ТМ Roshen), ПАТ «Вінницький олійножировий комбінат», спільне українсько-іспанське підприємство ТОВ «Сперко-Україна», ПАТ «Володарка» (офіційний партнер відомого європейського виробника чоловічого одягу HUGO BOSS; у березні 2023 р. відзначило 100-річчя з часу утворення), ТОВ «Барлінек Інвест», ДП «Електричні системи» «UBC Group», ВП «Птахофабрика «Вінницький бройлер», ТОВ «Валром Україна», ТОВ «Бастіон 2009» та багато інших.

Промисловий потенціал області зростає за рахунок розбудови нових підприємств (біогазовий завод у Ладжині, завод з виробництва рідких добрив поблизу Хмільника) та індустріальних парків в обласному центрі області. Зокрема, у травні 2023 р. відбулися громадські слухання з обговорення проєкту містобудівної документації на території уже четвертого індустріального парку «ВінІндастрі». Цей індустріальний парк забезпечить 700 нових робочих місць. У планах Вінниці, – стати індустріальним та логістичним центром України.

Триває і процес процес реклокації бізнесу із територій, де відбуваються бойові дії та із небезпечних регіонів. Станом на перше березня 2023 року на Вінниччині, зокрема у м. Вінниці, зареєстровано 278 релокованих підприємств з Дніпра, Маріуполя, Києва, Краматорська, Сєверодонецька, Харкова, Херсона, Чернігова. Більшість з них займаються переробкою, торгівлею, а також представляють сферу обслуговування, надаючи транспортні та інші послуги.

Вищезначене, дає підставу сподіватися, що зформований позитивний імідж Вінницької області спричинить позитивну динаміку впізнаваності регіону, його додаткового фінансування з різних бюджетів і приватних інвестицій, вихід місцевих товарів і послуг на нові ринки, а також, безумовно, підвищить самооцінку жителів Вінницької області. Усе це в сукупності має стати основою розвитку туристської діяльності в регіоні.

Список використаних джерел

1. Вінниччина серед регіонів України у 2021 році. Статистичний бюлетень. Вінниця, 2022. 46 с.
2. Гудзевич А.В., Любченко В.Є., Война І.М. Вінниччина: цифри та факти : навчальний посібник. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2018. 320 с.
3. Гудзевич А. В. Рекреаційно-туристичний потенціал Південно-Східного Поділля. *Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип. 2.* К.: ЧП «Кармаліта», 1999. С. 237-240.
4. Гудзевич А. В., Любченко В.Є., Денисик Б.Г. Регіональні аспекти туристсько-рекреаційного природокористування. *Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія. Вип. 30. №1-2.* Вінниця, 2018. С. 43-51.
5. Левицька І.В., Корж Н.В., Кізюн А.Г. Стратегія регіонального розвитку туризму: монографія. Вінниця, 2013. 192 с.

ЗМІСТ

ОСНОВИ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

<i>Денисик Г.І., Денисик Б.Г.</i>	ЕТНОКУЛЬТУРНІ ГЕОСАЙТИ ТА ЇХ РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ У ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	3
<i>Бейдик О.О.</i>	НЕМАТЕРІАЛЬНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕТНОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ	7
<i>Воловик В.М., Война І.М.</i>	ВСЕСВІТНЯ СПАДЩИНА У ПОДОРОЖАХ ПАЛОМНИКІВ	15

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

<i>Бучко Ж.І.</i>	ОБ'ЄКТИ ІСТОРИКО-ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ВИЖНИЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В ТУРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	20
<i>Кравцова І. В.</i>	ГЕОГРАФІЧНО-ТУРИСТИЧНІ АТРАКЦІЇ САДОВО-ПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	25
<i>Плужник А.В., Власенко Р.П.</i>	ХАРАКТЕРИСТИКА ТЯСМИНСЬКОГО КАНЬЙОНУ ЯК ОБ'ЄКТУ ТУРИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ	28
<i>Гринь К.І.</i>	ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СЕЛИТЕБНИХ ЛАНДШАФТІВ ВЕРХНЬОГО ПОБУЖЖЯ	32

СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

<i>Лаврик О.Д., Корінний В.І., Гаврилюк Т.В.</i>	НАТУРАЛЬНІ ЛАНДШАФТИ ЗАПЛАВИ ПІВДЕННОГО БУГУ ЯК ОБ'ЄКТ ТУРИЗМУ	35
--	---	----

<i>Стефанишин З.Р.,</i> <i>Худоба В.В.</i>	ЕТНОГРАФІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РЕКЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НПП «СКОЛІВСЬКІ БЕСКИДИ»	40
---	---	----

<i>Цимбалюк В.В.,</i> <i>Лаврик О.О.</i>	«ВОДЯНІ» МЛИНИ ПІВДЕННОГО БУГУ ЯК ОБ'ЄКТИ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ...	43
---	--	----

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

<i>Volovyk Oleksandr</i>	TURYSTYKA I REKREACJA NA OBSZARACH WIEJSKICH	47
<i>Климнюк М.Р.</i>	ЗЕЛЕНІ МІСТА ЄВРОПИ ЯК ЕКОМОДЕЛІ	51
<i>Олексієнко А.П.</i>	ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЛАНДШАФТИ МІСТЕЧКА ПЕЧЕРА	54
<i>Шамайда Д.А.</i>	ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНА ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ БРАЦЛАВА ..	57

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

<i>Воловик В.М.</i>	СТАЛИЙ СІЛЬСЬКИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ТА ЧИННИКИ ЙОГО РОЗВИТКУ	61
<i>Гудзевич А.В.</i>	СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ РЕГІОНУ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ЙОГО ТУРИСТСЬКОЇ АТРАКТИВНОСТІ	66

Наукове видання

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

**Етнокультурний туризм:
теорія, практика, перспективи розвитку**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції (з міжнародною участю),
м. Вінниця, 30-31 травня 2023 р.

Відповідальний редактор – Денисик Григорій Іванович
Технічний редактор, верстка – Воловик Володимир Миколайович